

Roger L. Hadlich

FONOLOŠKA POVIJEST VELJOTSKOG

S engleskog prevela Đurđa B. Rošić, BA, MA,

Department of Italian Studies University of Toronto

Priznanja

Ova je studija izvorno bila prihvaćena u lipnju 1961. kao djelomično ispunjenje obaveza za Ph. D. stupanj pri odjelu Romance Languages and Literatures Sveučilišta u Michiganu. Da bih uključio neke činjenice koje sam uočio nakon izrade mojeg izvornog rada, načinio sam u ovom radu nekoliko promjena. Zahvaljujem Robertu L. Politzeru na njegovu izvornom prijedlogu o izboru predmeta studije i pomoći tijekom istraživanja, jednako tako i članovima komisije: O. L. Chavarría - Aguilaru, Charlesu W. Kreidleru, Herbertu Penzlu i Ernstu Pulgramu. Želio bih se također zahvaliti Charlesu W. Bidwellu s University of Pittsburg i Žarku Muljačiću sa Sveučilišta u Zadru na njihovu pozornu čitanju izvornog rukopisa i na korisnim prijedlozima. Za manjkavosti koje su ostale, međutim, odgovoran sam osobno. Zahvalan sam Hull Memorial Publication Fundu pri Cornell University na djelomičnoj naknadi troškova za tiskanje ovog rada. I konačno, najviše sam zadužen čovjeku čiji je neumorni rad i polet proizveo djelo na kojem se temelji ne samo ovaj moj rad nego i sve druge studije o dalmatskom romanskom: Matteu Bartoliju.

Prijepis

- č pretpalatalna bezvučna afrikata: /čit/ = eng. *cheat*
- ĝ pretpalatalna zvučna afrikata: /ĝəmp/ = eng. *jump*
- ϕ alveolarna bezvučna afrikata: /ϕio/ = tal. *zio*
- z alveolarna zvučna afrikata: /zona/ = tal. *zona*
- j palatalni zvučni polusamoglasnik ili polusuglasnik: /jok/ = eng. *yoke*
- w bilabijalni zvučni polusamoglasnik ili polusuglasnik: /wik/ = eng. *week*
- ŋ velarni zvučni nazalni suglasnik: /səŋ/ = eng. *sung*
- r alveolarni zvučni vibrant: /tres/ = šp. *tres*
- ʀ slogotvorni r: [kʀk] = *Krk*
- ü visoki palatalni ili središnji nezaokruženi samoglasnik: /bū/ = fr. *but*
- ĩ visoki palatalni ili prednji nazaokruž. samogl.: /romĩnə/ = rum. *Romîna*
- ɨ visoki središnji nezaokruženi samoglasnik: /sɨn/ = rus. *syn*
- ə središnji nezaokruženi samoglasnik: /pən/ = eng. *pun*
- æ niski samoglasnik: /bæt/ = eng. *bat*
- ɛ niski središnji prednji samoglasnik: /bet/ = eng. *bet*
- ɔ niski stražnji samoglasnik: /bɔt/ = eng. *bought*
- ɨ, ʉ polusamoglasnici [i] i [u]: ovi se znaci rabe samo u Dodatku B gdje je potrebno pokazati specifične znakove u izvornom materijalu
- ˈ apostrof se rabi za pokazivanje palatalne artikulacije: /an'o/ = šp. *año*
- : samoglasnička ili suglasnička duljina
- [] označuje fonetsku transkripciju
- // označuje fonemsku transkripciju
- > "postaje"
- = jednako

PRVI DIO

PRVO POGLAVLJE

Ovaj rad predstavlja studiju fonologije veljotskog, romanskog jezika kojim se do 1899. govorilo na otoku Veglia,¹ današnjem Krku a koji se nalazi u Kvarnerskom zaljevu u blizini jugoslavenske obale. Studija predstavlja pokušaj primjene metoda strukturalne lingvistike na cjelovitu povijest jezika.²

Namjera je studije dvostruka: predstaviti jasnu sliku strukturalne povijesti veljotskog i ilustrirati primjenjivost strukturalne lingvistike u dijakronijskoj studiji na brojnim razdobljima u njegovu razvitku.

Prvi se dio bavi pozadinom analize, a posebno mjesto zauzimaju status istraživanja veljotskog, metode primijenjene u proučavanju povijesti veljotskog, problematika dokaznog materijala o lingvističkim promjenama i vanjska povijest veljotskog.

Drugi dio predstavlja bit disertacije, a obuhvaća rezultate studije. U ovom dijelu su općenito prikazani povijest veljotskog glasovnog sustava kao i čimbenici koji su utjecali na promjene u jeziku. Od velikog je značenja problem raznolikosti kakav se nalazi u varijanti latinskog jezika kojim se govorilo u Vegli (Krku), utjecaj hrvatskog ili srpskog na tu inačicu latinskog, kao i kasniji, sve učestaliji utjecaji venecijanskog.

Treći dio, s dodatcima, je periferan bitnom dijelu, jer sadrži obavijesti koje, iako često bitne za analizu, nisu od ključne važnosti za povijesni pregled. Dodatci predstavljaju popune stanovitih povijesnih oblika. Obavijesti koje se nalaze u dodatcima isključene su iz drugog dijela kako bi se izbjegla suvišna složena tumačenja, što bi dovelo do nerazgovjetnosti u prikazivanju povijesti.

U dodatku A uključena je fonemska analiza modernog veljotskog, a u dodatku B prikazane su glasovne podudarnosti između latinskog i modernog veljotskog ilustrirane primjerima. Dodatak C sastoji se od tabele, na kojoj su ilustrirane samoglasničke promjene o kojima se govorilo u drugom dijelu. Dodatak D sadrži detaljniju raspravu o stanovitim značajkama fonološke povijesti, uključujući primjerice stanovita temeljna pitanja koja su u prijašnjim istraživanjima bila manjkava ili pogrešna, a ova studija pokazuje te pogreške ili manjkavosti.

1 *Govornici veljotskog zvali su svoj jezik "veklisun"; "veglioto" je Bartolijeva riječ, i ona se, zajedno s nekim svojim inačicama, javlja u svim kasnijim djelima, dok se u engleskim izdanjima javlja i u obliku "Vegliotic".*

2 *O strukturalnoj su povijesti napisana i dva druga djela, jedno o francuskom a drugo o španjolskom, koja obuhvaćaju usporediva vremenska razdoblja. Haudricourt - Juilland, 1949; i Alarcos Llorach, 1954., 179-226. Haudricourtovo i Juillandovo djelo ne uključuju sve razvojne faze francuskog od latinskog, ali problemi koji su u njima zastupljeni, predstavljaju neke od najosnovnijih problema u lingvističkoj povijesti francuskog. Djela Alarcosa Lloracha, naprotiv, obrađuju cjelokupnu fonetsku povijest španjolskog.*

DRUGO POGLAVLJE

Stanje istraživanja veljotskog

Kada je 1890. u Vegli bio ostao još samo jedan jedini govornik veljotskog, talijanski je lingvist Matteo Bartoli shvatio da veljotskom jeziku prijeti izumiranje, te počinje prikupljati sav raspoloživi, objavljeni i neobjavljeni materijal o veljotskom. Osim toga, on uspijeva provesti znatan dio vremena s posljednjim govornikom veljotskog i uspijeva također fonetskim pismom zabilježiti veliki dio uzoraka obavjesnikova govora.

Bartoli je radio na prikupljenom materijalu oko devet godina i u tom je vremenu prikupio popriličan broj obavijesti o povijesti i geografiji Dalmacije, istražujući svaki mogući jezični odnos između dalmatskog i veljotskog, uključujući i ručni prijepis knjige koju je nekoliko godina ranije napisao neki znatiželjni mladić, a u kojoj su se nalazile i bilješke o veljotskom. Godine 1906. Bartoli objavljuje rezultate svog istraživanja u dvotomnom djelu *Das Dalmatische*¹.

U djelu je pohranjeno sve što bi se moglo smatrati važnim u odnosu između veljotskog i dalmatskog. Autor je obuhvatio detaljne geografske, povijesne i etnografske studije, cjelokupni opis čitavoga materijala kao i načine kojima ih je prikupio, potom reprodukciju svih ranije objavljenih tekstova, karte, popise riječi i slike. Za moju je analizu važan Bartolijev opis fonologije, morfologije i rječnika kao i usporedba veljotskog s ostalim romanskim jezicima².

Bartolijeva se fonološka analiza temelji na tekovinama devetnaestog stoljeća, kada je povijest stanovitog glasa razmatrana bez pridavanja važnosti sistematskom oblikovanju i bez stroge primjene strukturalnih metoda. Stoga rezultat njegove analize predstavlja skup fonetskih glasovnih podudarnosti između klasičnog latinskog i veljotskog. Moja analiza počinje pretpostavkom da bi ponovni pregled nekih dijelova materijala, imajući u vidu razvoj lingvističke teorije od 1906., mogao stvoriti nove predodžbe o povijesti veljotskog.

1 BARTOLI, 1906, II, 7-80

2 Iako predstavlja dalmatsku romanistiku, najveći se dio zastupljenog materijala odnosi na veljotski, dok su podatci za dalmatski - istini za volju, oskudni. Ja sam posvetio pozornost materijalu što ga je Bartoli prikupio od obavjesnika, prvenstveno stoga što najučinkovitija fonemska analiza ovisi o korpusu fonetskih podataka, koji su dovoljno široki za pregled i analizu oblikovanja. Iako više nema obavjesnika za provjeru nedosljednosti, Bartolijev fonetski prijepis osigurao nam je dovoljno strukturalnog materijala za pobijanje tih nedosljednosti. Materijal o dalmatskom, osim što gotovo i ne postoji, predstavlja probrane dijelove iz tekstova drugih lingvističkih studija, i od drugih obavjesnika. Ograničenje na veljotski pridonosi vjerodostojnosti analize ali u odnosu na balkanske romanske jezike ne omogućuje široku generalizaciju.

Gotovo odmah nakon objavljivanja Bartolijeva djela, u tisku su se pojavile brojne, uglavnom pohvalne recenzije³, od kojih je najzanimljivija ona Clementa Merloa iz 1907.; u njoj Merlo, osim što osuđuje Bartolijevu metodologiju ("anzitutto 1907. poca precisione, una grande incertezza...", 473), i osim što se ne slaže s velikim brojem zaključaka u odnosu na glasovne podudarnosti i etimologije, uvelike kritizira Bartolijev zaključak da je veljotski srodan južnotalijanskim dijalektima. Na koncu navodi Ascolija (1873), koji je vjerovao da su ladinski, venecijanski i veljotski u vrlo uskom srodstvu.

Ta je prva Merloova recenzija prouzročila niz kritičkih prosudbi, protuprimjedbi, dokazivanja i opetovanih dokazivanja sve do 1954.⁴ Bit prepirki, koje su počele bivati i veoma osobne i iznenađujući ogorčene, odnosile su se na pitanje srodnosti veljotskog, tj. je li veljotski srodniji retoromanskim ili južnotalijanskim dijalektima. Iako je Bartoli popustio u nekim točkama, nije nikad napustio svoju tvrdnju da je veljotski istočnoromanski jezik, dakle bliži južnotalijanskim dijalektima.

Bibliografija koju sam uključio pokazuje omjer moje zahvalnosti drugim znanstvenicima koji su isto radili na veljotskom i ostalim srodnim temama. Dakako, poseban spomen zavređuje stanoviti broj tih znanstvenika čiji su se radovi pokazali nadasve korisnima.

Bartolijev ranije spomenuti *Das Dalmatische* predstavlja najširu i najvažniju obradu veljotskog. Djelo se pokazalo stalnim izvorištem uputa u svim stadijima moje studije, i iz njega sam uzeo većinu podataka.

Sva ova djela, uključujući i ona Petra Skoka, koji je iznio mnoge vrijedne priloge izučavanja jezika Balkanskog poluotoka, navedena su u bibliografiji i moraju se uzimati u obzir kao temelji u proučavanju veljotskog.

Kao prikladno djelo, etimološki mi je tječnik Johna V. Elmendorfa bio uvijek od pomoći.

Niže spomenut u raspravi o specifičnim problemima je znanstveni rad Petra Guberine u kojem je razmatrana povijest veljotskih samoglasnika.

Najbolja rasprava o statusu istraživanja veljotskog nalazi se *Romanische Philologie* (I, 142-156) Alwina Kuhna.

³ BARTOLI (1010, 457, n. 6) navodi pohvalne recenzije BESZARDA, 1908.; GARTNERA, 1907.; JUDA, 1909.; PARODIJA, 1907.; PUSCARIUA, 1907. I ZAUNERA 1907.

⁴ BARTOLI, 1908.; MERLO, 1910.; BARTOLI, 1910.; MERLO, 1924.; BARTOLI, 1926.; MERLO, 1929. i 1954.

TREĆE POGLAVLJE

Postupci

U lingvističkom smislu, "metoda" znači poseban način obrade u kojem se rabi određeni niz lingvističkih podataka. Obrada bi se lingvističkih podataka mogla šire podijeliti u dvije kategorije: unutarnju i vanjsku. Svi tradicionalni postupci opisivanja, (primjerice proučavanje fonologije, morfologije, sintakse, leksikologije itd.) proizlaze iz unutrašnjih ispitivanja podataka. Lingvistički podaci jednog jezika mogu se razmatrati izvanjski, primjerice u odnosu na obavijesti izvan toga jezika. Takva razmatranja potiču istraživanja u lingvističkoj geografiji, komparativnoj rekonstrukciji, dvojezičnim istraživanjima, itd.

Tijekom moga istraživanja postajalo mi je sve jasnije da u opsežnim istraživanjima, u kojima se istražuje jedan jezik ili dijalekt u cijelosti tijekom nekoliko stoljeća, primjena jednog načina koji isključuje druge, dovodi do zaključaka koji se temelje na nedovoljnim obavijestima, dakle dovodi do pogrešnih zaključaka. Vjerujem da se u povijesnoj analizi jezika moraju rabiti svi primjenjivi postupci, i da konačni opis mora dovesti na sve ono što je pronađeno, ne izostavljajući išta.

A. Sinkronijska analiza

Prvi sam pristup problemu veljotskog započeo fonemskom analizom fonetskog korpusa modernog veljotskog koji je objavio Bartoli. Rezultati analize nalaze se u dodatku A.

Iz fonemske je analize modernog veljotskog proizašla sustavna organizacija neobrađenih podataka, a poslužila je kao okvir podsjetniku za rasprave o ranijim stadijima jezika. Moderni veljotski omogućava jedini detaljno dokazani stupanj veljotskog, i zbog toga je ova analiza od ključnog značenja za cijelo istraživanje.

U nekim su povijesnim stadijima primijenjene i metode strukturalne analize. Rekonstruirani su fonemi ili fonemske promjene opisani samo ako su razmotreni i njihovi odnosi prema cijelom sustavu.

B Lingvistička rekonstrukcija

Nakon fonemske analize modernog veljotskog bilo mi je moguće prikazati rječnik u fonemskom obliku, a to mi je pružilo građu na kojoj se temeljila kasnija rekonstrukcija ranijih stupnjeva veljotskog.

Rekonstrukcija je ranijih oblika postignuta uglavnom primjenom komparativnih metoda i metoda unutarnje rekonstrukcije Komparativna metoda, kao što je to, primjerice, iznio Bloomfield, počinje s jednim ili više jezika za koje se pretpostavlja da su kasniji oblici ranijeg jedinstvenog jezika. Cilj komparativne metode je prije svega rekonstrukcije izvornog jezika. Cilj ovoga istraživanja nije rekonstrukcija latinskog, ali, budući da su raniji oblici veljotskog od primarne važnosti, primjena

komparativnih postupaka omogućila mi je oblikovati hipotezu za te ranije stupnjeve, koji su se mogli ispitati primjenom drugih analitičkih postupaka.

Prvi je komparativni postupak utvrđivanje obrazaca pravilnosti između jezika koji se uspoređuju, a oni su uzeti iz dugog popisa srodnih riječi. Pronađeno je, primjerice, da riječi koje u velikoj većini romanskih jezika sadržavaju /i/, u modernom veljotskom dosljedno sadržavaju ili /e/ ili /aj/.

tal.	španj.	fran.	rumunj.	veljotski
filo	hilo	fil	fir	fajl
prima	prima	prime	prima	prajma
mille	mil	mille	mie	mel
ricco	rico	riche	-	rek

Pronađeno je da bi se dvojno predstavljanje /i/ u veljotskom moglo pretpostaviti račvanjem ranijeg veljotskog fonema, i da je kasniji veljotski rezultat ovisio o tome je li iza fonema slijedio jedan suglasnik, ili više njih. Budući da je podударanje između /i/ u većini romanskih jezika i /e/ i /aj/ u veljotskom bilo pravilno, pretpostavka je pokazala da su se riječi koje sadržavaju /e/ i /aj/ razvile od riječi koje su makar u jednom razdoblju povijesti veljotskog sadržavale /i/.

Slijedeći niz sličnih poredaba, bilo je moguće rekonstruirati ranije inačice svih fonema modernog veljotskog. Daljnja je primjena obavijesti dobivenih iz drugih izvora (povijesti, dvojezičnih dodira s hrvatskim ili srpskim, lingvističke geografije, itd.) poslužila razjašnjavaju prvotnih pretpostavki o ranijim stupnjevima veljotskog.

Komparativna metoda koja je primijenjena u ovom radu, poslužila mi je i za rekonstrukciju prahrvatskog ili (pra)srpskog. Budući da vanjska povijest Krka (Veglia) upućuje na stalne i bliske dodire između veljotskog i hrv. ili srp., povijest se tih jezika pokazala vrlo zanimljivom. Materijal rabljen u rekonstrukciji hrv. ili srp. uzet je uglavnom iz staroslavenskog (starog crvenoslavenskog) koji je potvrđen od devetog stoljeća nadalje, te iz modernog hrvatskog ili srpskog.

C Kontrastivna analiza

Uriel Weinreich u *Languages in Contact* (14-29), detaljno raščlanjuje prirodne procese koji su prisutni u govoru drugog jezika i ishodište glasovne interferencije (ili "strani naglasak") uzrokovane prirodnom lingvističkom strukturom. Nadalje, on raspravlja o rasprostranjenosti pojave interferencija. Ovoj je raspravi o rasprostranjenosti, a i mojem istraživanju, bitna pretpostavka da se posredstvom dvojezičnih govornika subfonemske svojstvenosti mogu prenijeti iz jednog jezika u drugi, što, dakako ovisi o povoljnim strukturalnim i kulturalnim okolnostima.¹

¹ Hoenigswald (1960., 73.0 proširuje ovu zamisao sugestijom da bi sve jezične promjene mogle biti posljedicama subdijalektalnih posuđivanja. Prema Swadeshu (1951., 59.), značenje je dvojezičnosti u odnosu na promjene naglasio Sapir, a prije i Boas.

Slijedeći Weinreichov stav, bilo mi je moguće predvidjeti kako pojava interferencije može djelovati na proizvodnju govora u govornika drugog jezika. Nadalje, bilo je moguće bar naslutiti koje bi strukturalne značajke mogle biti prenesene iz jednog jezika u drugi, u slučaju da ta dva jezika dođu u dodir. Metoda kojom se predviđaju jezične interferencije na sinkronijskoj razini zove se kontrastivna analiza. Postupak uključuje posebnu fonemsku analizu dvaju jezika u dodiru i usporedbu tih dviju analiza da bi se odredilo kada su ta dva sustava paralelna i kada se interferencija u proizvodnji drugog jezika tendira pojaviti.

Weinreich je utvrdio dva tipa glasovne interferencije:²

1. Preslabo razlikovanje fonema gdje su dva fonema u sekundarnom jeziku pobrkana, jer nisu razgovjetni u primarnom jeziku;
2. Prejako razlikovanje fonema gdje su načinjene razlike u sekundarnom sustavu, iako to nije potrebno jer postoje u primarnom;
3. Tumačenje razlikovnosti gdje dvojezični sustav razlikuje foneme u sekundarnom sustavu po izrazitostima koje su u njemu zalihosne, ali su značajne u primarnom sustavu;
4. Zamjena glasa, gdje dvojezični sustav rabi fonem primarnog jezika kao da je on istovjetan fonemu drugog jezika.

Do interferencije ovoga tipa dolazi kada se rabljeni primarni fonem razlikuje u izgovoru od sekundarnog fonema. Prijenos ove razlikovnosti u drugi jezik prouzrokuje strani naglasak.

Iako su ovi termini uspostavljeni prije svega u odnosu na sinkronijsku interferenciju, oni vrijede i za strukturalni učinak jednog jezika na drugi u njihovu povijesnom razvoju, jer se na taj vanjski utjecaj gleda kao na prijenos onih obilježja koja proizlaze iz interferencija u govoru dvojezičnih govornika.³

Za proučavanje veljotskog, svi povijesni i lingvistički pokazatelji upućuju na snažan dvojezični utjecaj hrvatskog ili srpskog i venecijanskog na veljotski. Ova je spoznaja dovela do jednog od najvažnijih postupaka, tj. do usporedbe fonemskih sustava triju jezika u nekoliko ključnih povijesnih studija, koje su omogućile opis njihovih mogućih utjecaja na veljotski.

D Relativna kronologija

Budući da primarna svrha ovog znanstvenog rada uključuje strukturalni opis nepotvrđenih fonemskih promjena, veliki je dio pozornosti usmjeren na kronološki niz velikog broja promjena. Zanimanje za povijesni opis u relativnoj kronologiji nije

² 1953., 18-19

³ Usp. WEINREICH, 1953., 23-24, *Diffusion of phonic interference phenomena*.

ništa novo. Ono se opaža u djelima Meyer-Lübkea⁴, Richtera⁵, Menédez-Pidala⁶ i mnogih drugih. Nedavni rad G. Strakae⁷ tretira relativnu kronologiju kao metodu analize.

Logika bi se relativne kronologije mogla predočiti na sljedeći način: ako se uzme u obzir jezična promjena x, koja se dogodila dok je uvjet A postojao u jeziku, i promjena y koja je nastala nakon što je uvjet A nestao iz jezika, onda proizlazi da se promjena x dogodila prije promjene y. U osnovi je to jednostavan postupak, no povećanjem broja obuhvaćenih uvjeta, ti odnosi postaju veoma složeni. Ovo što slijedi priloženo je kao primjer kako su stanoviti razvojni procesi u povijesti veljotskog povezani s utjecajem pra(srpsko)hrvatskog, dakle prije ili poslije sedmog stoljeća. Iz modernoveljotskog je očigledno da su se raniji /a/ i /ɔ/ stopili. Međutim, budući da oba imaju iste modernoveljotske rezultate i u otvorenom i u zatvorenom slogu, stapanje se moralo dogoditi prije fonemskog cijepanja samoglasnika, što je ovisilo o vrsti sloga (otvoreni ili zatvoreni) u kojem se cijepanje događalo. Komparativno mjerilo (kriterij) i kontrastivna analiza određuju vremenski položaj spajanja /a/ i /ɔ/ nakon početka utjecaja prahrvatskog na veljotski. Dakle, samoglasnička se diferencijacija morala dogoditi nakon početka utjecaja prahrvatskog. Donekle slično ovome, latinski dugi samoglasnici - koji su se u modernoveljotskom pojednostavnili zbog toga što su imali učinak zatvaranja sloga, još su uvijek bili dugi u vremenu kad se dogodila samoglasnička diferencijacija⁸. Gubitak fonemske duljine se, dakle morao dogoditi istodobno sa samoglasničkom diferencijacijom ili poslije nje, to jest nakon što je počeo utjecaj prahrvatskog na veljotski.

Ovakvi nizovi kronoloških odnosa bili su čestom pojavom u povijesti veljotskog, tako da je relativna kronologija - obično dopunjavana ili podržavana obavijestima prikupljenim iz drugih izvora, bila veoma važnim čimbenikom u mojoj analizi.

E Dijakronijska fonemika

Termin *dijakronijska fonemika* rabim u najširem mogućem smislu: kao primjenu fonemskih načela u lingvističkoj povijesti i koncepciju po kojoj se jezične promjene uvijek moraju razmatrati u odnosu na jezični sustav. Nažalost, dijakronijska fonemika je odnedavna na zlu glasu⁹, držim uglavnom zato što su kritičari skrenuli pozornost na pojedinačne teorije ili pojedinačne detalje u postupcima, na štetu cjeline.

4 1908., 266-267

5 1934.

6 1952., 171-174

7 1956.

8 "Otvoreni slog" završava samoglasnikom, a "zatvoreni slog" suglasnikom. Terminom "fonemski rascjep" samoglasnika koji je ovisan o vrsti sloga, podrazumijeva se "samoglasnička diferencijacija". usp. "Vokaldifferenzierung", u Weinreich, 1959., pogl. 8.

9 Posebice vidi VIDOS, 1959, 135-163; COSERIU, 1958., pogl. 6. I TOGEBY, 1960., 401.-413.

Imajući u vidu nedavne kritike, bilo bi pogodno sažeti odnose između mojih načina analize i nekih šire raspravljanih načela dijakronijske fonemike.

Suvremena teorija tumači da relativna priopćajna važnost fonemske opozicije (primjerice funkcionalni teret te opozicije) ima utjecaja na to hoće li se ta opozicija sačuvati ili će se izgubiti tijekom povijesti.¹⁰ Kod veljotskog nije bilo moguće raspravljati o funkcionalnom teretu ili o učinku na specifične promjene, jer raniji stupnjevi nisu potvrđeni u tolikoj mjeri da bi se mogli praviti proračuni.

Nisu pronađeni pokazatelji koji bi utvrdili da je tendencija prema lingvističkoj simetriji¹¹ utjecala na bilo kakvu promjenu u veljotskom. Dapače, utvrđeno je da vanjski utjecaji često imaju učinak kidanja simetrične strukture. Međutim, kasnija su unutarnja prilagođavanja na promjene u sustavu, izazvane stranim utjecajima, često dovela do simetričnog sustava u veljotskom.

Ne postoje dokazi da je tzv. asimetrija govornih organa¹² imala ikakva učinka na promjene u veljotskom.

S druge se strane u veljotskom jasno naziru lančane reakcije¹³ fonemskih promjena. Fonemski pomak veljotskih samoglasnika u zadnjem razdoblju njegova razvoja (vidi niže), omogućuje nekoliko klasičnih primjera lančane reakcije.

Iako sam upravo rekao da u mojem istraživanju veljotskog nisu uzete u obzir dijakronijske fonemske teorije, nisam ih namjeravao kritizirati. Primjeri potcrtavaju gledište da rabeći metode dijakronijske fonemike nisam rabio niz različitih načela, nego opsežan stav strukturalne analize, koja je jednako primjenjiva lingvističkoj povijesti kao i sinkronijskom opisu.

Konačna opaska o odnosu između dijakronijske fonemike i drugih načela četiriju gore spomenutih metoda; rabeći termin *dijakronijska fonemika* tretirao sam ga kao metodu kojom se obrađuju podatci koji ne pripadaju lingvističkoj geografiji, komparativnoj rekonstrukciji, kontrastivnoj analizi, itd. U stvarnosti, on to nije. U mojoj su analizi, kada se radilo o veljotskom, s bilo kojeg metodološkog stajališta, uvijek u obzir bili uzimani strukturalni kriteriji, što je u pravilu dovodilo do spoznaja koje ne bi bile moguće s nestrukturalnim pristupom. Strukturalna analiza u lingvističkoj povijesti nije način mišljenja koje bi se - ovisno o ukusu lingvиста, moglo prihvatiti ili odbaciti, nego snažan i produktivan dodatak lingvističkim postupcima, koji valja uzimati u obzir.

10 MARTINET, 1955., 54-58

11 *ibid.*, pogl. 4.

12 *ibid.*, 95-96

13 *ibid.*, 56-63

ČETVRTO POGLAVLJE

Dokazi

Dokaze je za fonološku promjenu svrstao i označio Herbert Penz¹. On opisuje pet općih vrsta dokaza: pravopisni (ortografski), pravogovorni (ortoepski), metrički, poredbeni (komparativni) i dokaz dodira. Od ovih pet, u veljotskom manjkaju dva: ortoepski (dokaz ispravnog izgovora) koji proizvode gramatičari kada pišu o jeziku, i metrički koji se nalazi u rimi i metrici pjesništva. Ostala su se tri koja postoje u veljotskom pokazala u većoj ili manjoj mjeri korisnima.

1. Pravopisni se dokazi iz ranijih stadija veljotskog sastoje od prigodnih pojedinosti; uglavnom su to nazivi mjesta i imena ljudi, koji su pronađeni u latinskim ili talijanskim tekstovima i koji odražavaju neke fonološke značajke veljotskog.² Sjetimo se da osim modernog fonetskog korpusa Bartolijeva djela, i nekoliko spisa iz modernog razdoblja, ne postoji zamašniji tekst pisan veljotskim. Sporadičnost povijesnih potvrda ograničuje zaključke koji bi se mogli izvući iz tih pravopisnih dokaza. Zbog naravi pisanja, i njegova odnosa prema jeziku, pozitivni dokazi da se stanoviti glas promijenio, mogu biti pouzdanom potvrdom, ali je pomanjkanje dokaza o promjeni vrlo sumnjiv dokaz biločega. Ovo je još istinitije u slučajevima kakav je veljotski, gdje povijesni dokumenti ne sadrže podatke koji bi prikazali cjelovit sustav jezika u bilo kojem trenutku osim sadašnjem. Zbog toga se pravopisni dokazi mogu koristiti samo za utvrđivanje relativne kronologije i grubog vremenskog određivanja fonoloških promjena u povijesti veljotskog.

2. Komparativni su dokazi, s druge strane, bili veoma korisni u proučavanju veljotskog. Penz je podijelio komparativne dokaze u još nekoliko podvrsta od kojih sam većinu rabio.

Sinkomparativni se dokazi temelje na podacima dobivenim usporedbom dvaju jezika. Za rekonstrukciju inačice latinskog jezika kojim se govorilo na Krku prije šestog stoljeća, rabio sam riječi iz veljotskog i iz dijalekata srednje i sjeverne Italije (za primjer korištenja sinkomparativnih dokaza vidi gore).

Dijakomparativni dokazi, koji se mogu pronaći u dva stadija istog jezika, izuzevši već spomenute pojedinačne potvrde, nisu pronađeni u veljotskom. Međutim, takvi dokazi koji su nađeni u dijalektima sjeverne Italije, a koji su bili od velike koristi u oblikovanju hipoteza o veljotskom - barem onih koje su se mogle provjeriti u usporedbi s drugim podacima, nisu pružili dokaza za veljotski. Jedan je od primjera tekstualna potvrda da su u osmom stoljeću latinski dugi suglasnici u sjevernoj Italiji ostali netaknuti³. Ovaj dokaz dovodi do hipoteze da su osmom stoljeću dugi suglasnici

1 1957.

2 Najbolje studije ovih dokumenata nalaze se u BARTOLI, *Das Dalmatische*, i SKOK, *Studi toponomastici*...

3 POLITZER, 1953., 12-13

postojali i u veljotskoj inačici latinskog. Hipoteza je podržana usporedbom učinka prahrv. ili srp. na veljotski latinski.

Unutarnja usporedba elemenata u jednom jeziku može otkriti stanovito strukturiranje koje pomaže u pojašnjenju inače nejasnih razvoja u povijesti jezika. Jedinice pouzdane riječi iz veljotskog, primjerice, koje sadrže refleks latinskog /kt/, pokazuju /t/ kao njegov prirodni razvoj. (Prilog D). Međutim, dokazi da su se mnoge druge skupine očuvale (primjerice /pt/ /ps/), daje vrijednost pretpostavki da je latinska skupina /kt/ u veljotskom bila očuvana, i da primjeri s /t/ trebaju biti tumačeni kao rezultati utjecaja venecijanskog, ili kao posuđenice, ili kao interferencije venecijanskog u obavjesnikovoj proizvodnji veljotskog.

Iako je unutarnja usporedba za veljotski bila primijenjena u svakom rekonstrukcijskom stadiju, te iako je bio ispitan svaki sustav da bi se utvrdio unutarnji kontinuitet, za svaki je od tih stadija bilo vrlo malo povrda.

Prostorna bi se distribucija zvučnih obilježja mogla smatrati komparativnim dokazom. Obavijesti koje sam dobio iz ovakvih dokaza poslužile su mi u postuliranju stanovitih fonoloških značajki u veljotskoj inačici latinskog. Geografska distribucija [ej] u refleksima klasičnog latinskog /ē/, primjerice, u čitavom području od Recije do sjeverne Italije kroz Istru, i njegov vjerojatni razvoj prije sedmog stoljeća u tim područjima, dovodi do pretpostavke da se refleks klasičnolatinskog /ē/ na Krku (koji je vrlo blizu tim područjima) također izgovarao kao [ej]. Budući da je refleks klasičnolatinskog /ē/ u modernom veljotskom [aj], izgleda da ova pretpostavka ima dobru podršku. Drugi primjer je distribucija /ū/ u sjevernoj Italiji. U povijesti su veljotskog riječi s veljotskim ekvivalentom klasičnolatinskom /ū/ prošle kroz stadij kada je [ū] imao palatalnu artikulaciju. Međutim, budući da suvremena distribucija /ū/ u sjevernoj Italiji pokazuje da je ona prema istoku rjeđa, i da se ne pojavljuje u furlanskom, venecijanskom ili u istarskom, veljotski /ū/ nije neposredno povezan sa sjevernotalijanskim /ū/, dakle, moraju se tražiti drugi razlozi njegovu razvoju.

Novi se komparativni dokazi, kako ih je opisao Penzl, mogu naći u suvremenim jezicima, a pokazuju dovršetak fonemskih pomaka, stapanja i razdvajanja. Kako se fonetski korpus podataka nalazi pretežno u modernom veljotskom, povijesno se proučavanje veljotskog u velikoj mjeri oslanja na nove komparativne dokaze.

3. Peta vrsta dokaza koju je opisao Penzl, proizlazi iz dodira između dva jezika. Primarni se izvor za ove dokaze nalazi u posuđenicama.⁴ Ja sam iz hrv. ili srp. uzeo latinske posuđenice, a donekle su mi pomogle i hrv. ili srp. koje sadržavaju /k/ ispred prijašnjeg latinskog /i/ ili /e/, od kojih neke još uvijek, tj. u suvremenom hrv. ili srp. održavaju artikulaciju zatvorenog suglasnika; primjerice klasičnolatinski *capulla* = /kapula/ u hrv. ili srp. Visoka učestalost posuđivanja i vrste posuđenih

⁴ BIDWELL je napisao zanimljivu studiju o latinskim posuđenicama u hrvatskom ili srpskom (1961.)

riječi, u ovim posuđenicama ne dopuštaju mnogo učenih utjecaja. Posuđenice, dakle potvrđuju da se je /k/ u dalmatskom latinskom nastavio artikulirati kao zatvoreni suglasnik, i u vrijeme dolaska Slavena.

PETO POGLAVLJE

Vanjska povijest

Latinski je donesen u Dalmaciju - a pretpostavljam i na obližnji Krk u II. stoljeću p.n.e. Dalmacija je prije dominacije rimske vlasti na tom području bila naseljena Ilirima, o kojima se zna vrlo malo¹, i grčkim doseljenicima koji su u ovo područje došli zahvaljujući grčkom trgovačkom poduzetništvu, koje je bilo rašireno na čitavom Mediteranu. Do posljednjeg je dalmatsko-panonskog rata (9 st. p.n.e.), rimska kontrola nad ovim područjem bila potpuna, i ostala je takvom najmanje do prvih gotskih provala (395. p.n.e.) Moglo bi se reći da su Dalmacija i priobalni otoci bili rimski posjedi, dok, počevši od ranog sedmog stoljeća pa nadalje, slavenski zavojevači nisu Rimu uspjeli preoteti Dalmaciju. Ti su zavojevači, kojima je govor bio slavenski, postupno potisnuli prijašnje stanovnike prema priobalnim otocima. Do sredine je 7. stoljeća, onaj živalj Dalmacije što je govorio latinskim, bio okupljen u nekoliko manjih područja.

Od 7. do početka 11. stoljeća, kad su na ovo područje počeli dolaziti prvi venecijanski doseljenici, utjecaj je hrvatskog ili srpskog bio veoma velik. Politički je Dalmacija bila pod nominalnom kontrolom Bizanta, i nedvojbeno je da se tu preko trgovine i preko crkve morao odraziti i stanoviti utjecaj bizantske kulture, međutim, grčki je utjecaj u veljotskom ograničen na nekoliko leksičkih pojedinosti.

Za vremena vladavine dužda Petra Orseola, biskup je i prior Krka prvi put 998. godine prisegao odanost Veneciji, ali ubrzo nakon toga Krk opet postaje posjedom hrvatskih kraljeva. Od toga doba u Krku počinje razdoblje mijena i ovisnosti pod Mađarima, Hrvatima i Mlečanima što traje do 1480. godine, kada Venecija utvrđuje kontrolu koja ne prestaje do 1796. Razdoblje od otprilike 1000. do 1480. godine, kolikogod izgledalo raznoliko zbog čestih promjena suverenosti, imalo je ipak jedno postojano obilježje: grofove Frankopanske. Ta je obitelj, navodno venecijanskog podrijetla, dobila lokalnu kontrolu krčke grofovije, i osim razdoblja od nekoliko godina, i bez obzira na to čiji su vazali bili, Frankopani upravljaju otokom sve dok se 1480. godine Ivan (Zuane) nije bio prisiljen odreći svih prava. U razdoblju nakon 1388., kad je Krk postao dijelom mađarskih posjeda, obitelj Frankopan ne samo da je zadržala krčku grofoviju, nego i svoje mjesto u Velikom vijeću Venecije.²

1 PULGRAM, 1958., 168-170

2 Najbolji sažetak o povijesti Krka i Dalmacije što sam ga ja našao, nalazi se u JACKSON, 1887. Posebice vidi vol. I, pogl. 1., i vol. III, pogl. 26.

Sto se tiče lingvističkog utjecaja venecijanskog na ranije razdoblje, Skok drži da je taj utjecaj dospio do dalmatinskih otoka preko venecijanskih ribara već u ranom razdoblju između devetog i jedanaestog stoljeća, tj. mnogo ranije negoli je zvijezda Venecije dosegla svoj zenit. Iako je hrv. ili srp. bio neprekidno prisutan od sedmog stoljeća pa dalje, njegov se utjecaj na veljotski počinje osjećati vrlo brzo nakon prijelaza u drugi milenij. Venecijanskim i hrvatskim ili srpskim govörilo se na Krku do kraja 19. stoljeća.

Iako su se dogodile promjene na političkom planu, povijest nam Krka nakon 1796. pruža malo toga lingvistički zanimljiva. Godine 1797. otok postaje dijelom austrijskog carstva, i osim kratkog razdoblja pod Napoleonom, ostaje njegovim dijelom sve do ovog stoljeća kada je nakon Prvog svjetskog rata Austrija izgubila ovo područje. Nakon nekoliko godina prijepora između Jugoslavije i Italije oko kontrole nad Istrom, Rijekom i priobalnim otocima, Krk 1924. postaje dijelom Jugoslavije. Krk je za vrijeme Drugog svjetskog rata okupirala Italija od 1941-43, a od 1943-45. Njemačka.

DRUGI DIO

Povijest veljotskog

Uvodna riječ

U sinkronijskoj analizi obavjesnikova jezika, analitičar radi istodobno s jezičnim materijalom koji ima mnoge strukturalne razine, ali je njegov konačni opis predstavljen u terminima odijeljenih razina (primjerice fonemskoj, morfemskoj, sintaktičkoj). Analiza je povijesti veljotskog rađena po ovom uzoru, ali je bila popraćena kriterijima iz različitih vremenskih razdoblja koji su također bili uzeti u uvid, i primjenom obavijesti dobivenih iz svih izvora navedenih u prvom dijelu pogl. 1 i 2. Međutim, radi jasnoće su rezultati analize prikazani kronološkim redom.

Da bi se očuvala jednostavnost, pitanje su rasprave o pojedinačnim točkama stajališta veoma ograničene. Iako je svaki stav bio popraćen neizravnim dokazima iz nekoliko izvora, konačna obrana bilo kojeg stanovišta mora biti u njegovoj bliskoj povezanosti s cijelim opisom.

Cilj je ove studije dati odgovor na pitanje kako se razvio veljotski, i u nekim slučajevima, zašto. Studija je postavljena kao *pokušaj odgovora* na ta pitanja. Nedostatak je dokaza iz ranijih stadija razvoja razlogom da ona ne može biti i *pravim* odgovorom. Ali, budući da su svi dostupni podatci, i sve dostupne analitičke metode bile pažljivo primijenjene, vjerujem da studija predstavlja najbolji mogući odgovor.

Povijesni pregled je podijeljen u četiri razvojna razdoblja. U četvrtom poglavlju (Prvo razdoblje) prikazano je razdoblje prije početka hrv. ili srp. utjecaja. Taj dio sadrži općeniti prikaz rekonstrukcije veljotskolatinskog glasovnog sustava. U sedmom poglavlju (Drugo razdoblje) prikazan je fonemski sustav prahrv. ili srp., zajedno s

pretpostavkama koje se odnose na učinke koje su ti jezici imali na veljotski latinski. Rasprava se u osmom poglavlju (Treće razdoblje) usredotočuje na promjene u prahrv. ili srp. i njihov odražaj u veljotskom. Iz promjena koje su se zbile u Četvrtom razdoblju (jedanaesto poglavlje), a koje se odnose na venecijanske i na hrv. ili srp. utjecaje, proizlazi fonemski sustav modernog veljotskog.

Kako postoji vrlo mali broj dokumenata za točno datiranje ovih razdoblja, izbjegavao sam na njih stavljati datume. Međutim, gdje je to moguće, spomenuo sam neizravne dokaze pridodajući im kronološke oznake.

ŠESTO POGLAVLJE

Prvo razdoblje

Veljotski latinski

U ovom se poglavlju nalaze opisi fonetskog sustava latinskog, kojim se govorilo na otoku Krku neposredno prije slavenskih navala. Početak utjecaja prahrv. ili srp. u sedmom stoljeću služi kao *terminus ante quem* koji dopušta opis značajki veljotskog latinskog koje su postojale prije tog utjecaja. Do sustava se došlo uglavnom unutrašnjom rekonstrukcijom veljotskog, ali su uključeni i komparativni dokazi. Pojedini rekonstruktivnog postupka nisu uključene ovdje, nego u poglavljima 7 do 9.

A. Samoglasnici

Rekonstrukcija pokazuje da je inačica latinskog kojim se u ovom razdoblju govorilo u Krku imala sedam samoglasničkih fonema: /i, e, ε, a, ɔ, o, u/.¹ Iako ne postoji moderni ekvivalent za latinski polusamoglasnik /j/, a postoji samo nekoliko njih za /w/, ova su dva fonema svakako dio sustava, budući da imaju učinak prijeglasa koji se morao dogoditi nakon ovog prvog razdoblja: primjerice lat. *-ariu* > /-ir/ u modernom veljotskom.²

Unutarnja rekonstrukcija omogućuje opis fonetskih vrijednosti ovih fonema u stanovitim položajima. Do vremena su slavenskih seoba, svi samoglasnici ovog sustava imali dugu inačicu u otvorenu, tj. slobodnu slogu, a kratku u zatvorenom. Osim toga, fonemi su /e/ i /o/ imali polusamoglasnik na kraju dvoglasnika ([j] i [w]) u otvorenu slogu, dok su /ε/ i /ɔ/ imali polusamoglasnik na početku dvoglasnika i u otvorenu i u zatvorenu slogu. Ovaj je sustav alofona prikazan u shemi br. 1 u dodatku C.

1 Sheme ovog i sljedećeg razdoblja reproducirane su u obliku karte u Dodatku C. Kartu vjerno slijedi opis.

2 Ako je prijeglas imao učinka prije prahrv. ili srp. utjecaja i ako je /i/ ispao, ishodišni bi /i/ (</a/ = - /i/) bio slijedio kasniju razvojnu fazu za veljotski latinski. (> mod.velj. /aj/).

Iako su kriteriji za rekonstrukciju ovih fonema i alofona uzeti iz modernog veljotskog, istraživanja su znanstvenika koji se bave romanistikom od presudnog značenja za rekonstrukciju. Samoglasnički sustav veljotskog latinskog - onakav kakav je prikazan, istovjetan je s takozvanim zapadnim praromanskim sustavom.³ To znači da se veljotski razvio iz samoglasničkog sustava koji se podudara s onima koji se smatraju ranijim stadijima svih zapadnoromanskih jezika. Krk je od Trsta, koji je u ranim stoljećima kršćanskog doba bio glavnim trgovačkim središtem, udaljen samo četrdesetak milja. Glavna se rimska cesta iz sjeverne Italije za Dalmaciju i Albaniju protezala duž obale, i dakako, blizu Krka. Ovo se smatra daljnjom podrškom analizi da je rekonstruirani sustav isti za Krk kao i za obližnju sjevernu Italiju.⁴

W. von Wartburg tumači da su do kraja 5. stoljeća duge inačice samoglasnika u otvorenom slogu, koje su pretpostavljene za veljotski, bile u latinskom veoma rasprostranjene.⁵ Obilježje se alofona [ej] [ow] od /e/ i /o/ u otvorenom slogu može naći i u većini područja sjeverne Italije. Ono je obično rezultat samoglasničke diferencijacije što je Wartburg pripisao germanskom nadsloju (superstratu). Vjerojatnost je njegova širenja na obližnji Krk vrlo visoka, što nadalje potkrepljuje rekonstrukciju tih alofona u veljotskom latinskom. Konačno, na dvoglasni se ostvaraj [jɛ] i [wɔ] od /ɛ/ i /ɔ/ često nailazi u sjevernoj Italiji, posebice u retoromanskom, i u otvorenu i u zatvorenu položaju.

B. Suglasnici

Rasprava je o povijesti veljotskog suglasničkog sustava u odnosu na samoglasnički sustav kratka zbog jednostavnog razloga što je veljotski bio vrlo konzervativan u odnosu na očuvanje latinskih suglasnika. Posebnu pozornost zaslužuje gubitak fonemske suglasničke duljine (v. niže), i palatalizacija mekonepčanih zatvorenih suglasnika ispred prednjih samoglasnika (v. niže).

Suglasnički je sustav latinskog kojim se govorilo na Krku prije početka utjecaja prahrv. ili srp., imao foneme /p t k b d g f s r l m n/. Isto je tako vjerojatno da je u ovom razdoblju sustav već imao palatalizirane foneme /l' n'ɕ z/ koji su se razvili stapanjem /l n k g/ sa sljedećim /j/ (dok su /k/ i /g/ ispred prednjih samoglasnika /i/, /e/ i /ɛ/ u ovom razdoblju zadržali svoju zatvornu artikulaciju). Ovi su fonemi pretpostavljeni za veljotski latinski Prvoga razdoblja, stoga što je palatalizacija zajednička svim romanskim jezicima, i obično se smatra da se nije dogodila prije 7. stoljeća, dakle prije izolacije veljotskog od kontinentalnog latinskog.⁶

Suglasnički je sustav bio obilježen fonemskom suglasničkom duljinom.

3 Termin "zapadni praromanski" rabim uglavnom kao ekvivalent tradicionalnim terminima, kao što su "obični romanski" i "vulgarni romanski". Ne bih se želio upuštati u rasprave o vrijednostima ili značaju ovih sustava, jer je takva rasprava sporedna za ovdašnje probleme.

4 Detaljnija rasprava o ovom samoglasničkom sustavu, posebice usporedba s Bartolijevim rezultatima, nalazi se u Dodatku D.

5 WARTBURG, 1950. 143-147

6 Činjenica da je stanovita fonološka razvojna pojava općenita za latinski, ne znači da se takva

SEDMO POGLAVLJE

Drugo razdoblje: Najraniji hrvatski ili srpski utjecaji

Hrv. ili srp., kojim se u Dalmaciji govorilo od 7. stoljeća pa do danas, imao je značajne učinke na povijest veljotskog. Stoga je bilo potrebnim potanko proučavati povijest hrv. ili srp. i pokušati opisati njegov mogući dvojezični učinak na veljotski.

Rekonstrukcija je s rezultatima koji su prikazani u ovom i u sljedećim dvama poglavljima načinjena na osnovi dokaza iz modernog hrv. ili srp. i preko komparativnih dokaza iz drugih slavenskih jezika.¹

A. Rani hrvatski ili srpski fonemski sustav

Samoglasnički je sustav prahrv. ili srp., onoga kojim su u sedmom stojeću i kasnije govorili slavenski došljaci u Dalmaciji, imao osam samoglasnika. Imao je opreke visoki: niski, prednji: stražnji i dugi: kratki. U ovom je sustavu artikulacijsko zaokruživanje (usnenost, labijalizacija) bilo marginalno obilježje. (v. prilog C, II).

Fonem /æ:/ je bio fonetski ostvaren kao [jæ:].

Jedino je ovdje zanimljivo obilježje suglasničkog sustava pomanjkanje fonemske suglasničke duljine, i to je bila opreka između prahrv. ili srp. i veljotskog latinskog.

B. Učinak na veljotski latinski

Mogućnost se učinka jednog jezika na drugi, kao i ishodišne vjerojatnosti prijenosa strukturalnih obilježja, mora istraživati kroz dvojezične kontakte (usp. raspravu o kontrastivnoj analizi).

1. Stapanje veljotskog /a/ i /ɔ/.

Usporedba samoglasničkih sustava veljotskog latinskog sa prahrv. ili srp. u ranom razdoblju kontakata (v. dodatak A, I i II); upućuje na to da su govornici kojima je prahrv. ili srp. bio rođeni jezik, imali samo dva fonema, tj. /ɔ/ i /ɔ:/ s kojima su mogli interpretirati tri fonema veljotskog latinskog, tj. /a/, /ɔ/ i /o/. Zbog toga su ovi

promjena mogla dogoditi istovremeno u mnogim drugim područjima, a ni da se je dogodila u jednom mjestu i s njega se raširila u druga. Promjena se može dogoditi u mnogim područjima i različitim razdobljima, a kasnija širenja s tih područja mogu uništiti sve dokaze o odvojenom razvoju. Nadalje, promjene se koje su naoko iste, mogu dogoditi u različitim područjima, ali njihovi uzroci ne moraju biti strukturalno povezani.

Dakle, moguće je (ali ne vjerujem da je i vjerojatno) da su se u veljotskom palatalni fonemi, proizašli iz stapanja suglasnika i /j/ razvili nakon sedmog stoljeća. Datiranje tog fonološkog razvoja ne utječe na ostalu analizu.

¹ Kao izvori su mi poslužila djela MEILLETA, 1943; MARTINETA, 1955-349-375; LESKIENA, 1914.; LUNTA, 1959. i POPOVIĆA, 1960. Predstavljena rekonstrukcija je MAREŠEVA, 1956. Posebice sam zahvalan prof. LADISLAVU MATEJKI, Odjel za slavistiku, University of Michigan, za pomoć pri proučavanju hrvatskog ili srpskog.

govornici, pri pokušaju govorenja latinskim morali imati poteškoća u razlikovanju triju veljotskih fonema (usp. preslabo razlikovanje). Nakon nekoliko naraštaja dvojezičnih kontakata ishod je bio prijenos nedostataka razlikovanja u veljotski latinski i stapanje /a/ i /ɔ/.²

2. Gubitak fonemske samoglasničke duljine.

Budući da prahrv. ili srp. nisu imali fonemsku suglasničku duljinu, (autor ovdje vjerojatno misli na udvojene suglasnike ili geminate, op.p.) za govornike prahrv. ili srp. kojima su to bili rođeni jezici, moralo je biti teško razlikovati latinske veljotske duge suglasnike od kratkih koji su im odgovarali. Zbog strukturalnog prijenosa, istovjetnog s onim koji smo upravo opisali, veljotski latinski je izgubio fonemsku suglasničku duljinu, a kao posljedica tog gubitka dugi su se suglasnici stopili s odgovarajućim kratkima.

3. Samoglasnička diferencijacija

Neposredni je ishod gubitka fonemske suglasničke duljine bila samoglasnička diferencijacija. Budući da su latinskoveljotski dugi suglasnici zatvarali prethodni slog i time uvjetovali kratki alofon samoglasnika (kratki suglasnici uvjetuju dugi alofon), a kada su se dugi suglasnici stopili s kratkima, ranije dugi i kratki alofoni samoglasnika pojavili su se u oprečnom položaju, dobivajući time status pojedinačnih fonema.³ Iz ovog je razvoja latinskog veljotskog proizašao sustav fonemske samoglasničke duljine, u kojem se dugi samoglasnici javljaju u prijašnjem otvorenom slogu, a kratki samoglasnici u zatvorenom (dodatak C, III)⁴. Ovaj je opis istovjetan s Haudricourtovim i Juillandovim za pretknjiževni francuski.⁵ Njihova je hipotetska ilustracija ovog procesa sljedeća: */atta/ : /ata/ > */atta/ : /a : ta/.⁶

Jednako je važno obilježje ovog novog sustava fonemske samoglasničke duljine u tome, što prijašnji alofoni u odnosu na polusamoglasnike na kraju dvoglasa ostaju

2 Osnovna prahrv. ili srp. opreka stražnji: prednji je kod govornika prahrv. ili srp. dovela do interpretacije veljotskog samoglasnika /a/ kao stražnjeg samoglasnika, što je pomoglo njegovu stapanju s /ɔ/.

3 Ovaj proces je HOENIGSWALD (1960.,93-95) identificirao kao "sekundarni fonemski rascjep"; primjerice fonemski rascjep koji je rezultat stapanja uvjetovanih okolina.

4 Zatvoreni slogovi nisu nestali iz jezika, jer je skupina dvaju različitih suglasnika nastavila zatvarati prethodni slog. Međutim, pojava je u oprečnoj okolini u jednom položaju dovoljnom za utvrđivanje fonemske opreke dugi: kratki, i za utvrđivanje da su dugi i kratki alofoni u svim drugim položajima fonemski reinterpretirani.

5 HAUDRICOURT - JUILLAND, 1949, 36.

6 Iako je razvojni proces fonemske samoglasničke dužine isti, razvojni se proces u veljotskom mora smatrati drugačijim od bilokoje zapadnoromanske promjene zbog jednog značajnog vida: budući da u veljotskom nema ozvučenja bezvučnih međusamoglasničkih zatvornih suglasnika, a ni spirantizacije zvučnih međusamoglasničkih zatvornih suglasnika (pojave koje se općenito odnose na gubitak fonemske suglasničke udvojenosti), to se u veljotskom mora smatrati nezapadnjačkom razvojnom pojavom. Dakle, iako je proces preko kojega se razvila fonemska samoglasnička dužina mogao biti istovjetan sa stanovitim zapadnoromanskim promjenama, izvorni fonološki poticaj (primj. gubitak fonemske suglasničke dužine), nije povezan s njim (v. dolje).

u odgovarajućem položaju u novom sustavu: /e:/ i /o:/ se ostvaruju kao [e : j] i [o : w]; /ɛ:/ i /ɛ/ kao [je:] i [jɛ]; /ɔ:/ i /ɔ/ kao [wɔ:] i [wɔ] (v. prilog C, III).

Opisani je razvoj fonemske samoglasničke duljine u veljotskom latinskom bio samo unutarnji rezultat gubitka suglasničke duljine (primjerice, u veljotskom latinskom gubitak suglasničke duljine fonemizirao je samoglasničku duljinu). Valja držati u vidu, međutim, da je veliku ulogu u razvoju samoglasničke duljine morao imati i vanjski utjecaj jer je došlo do podudaranja između veljotskog i prahrv. ili srp. sustava: nakon nastalih promjena oba sustava imaju fonemsku samoglasničku duljinu, ali im manjka suglasnička fonemske duljina.

Weinreichov bi se termin "premaleno, ili preslabo razlikovanje" mogao primijeniti na nesposobnost govornika prahrv. ili srp. da razluče duge od kratkih suglasnika, ali se promjene mogu vidjeti i kao rezultat "reinterpretacije značajki" (v. gore). Govornici bi prahrv. ili srp. bili mogli razlikovati između veljotskolatinskoga */atta/ i */ata/ ali bi ih se bilo čulo kao da su to fonemski /ata/ i /a:ta/. Budući da bi govornik kojemu je prahrv. ili srp. bio rođeni jezik svojim govorom bio *proizveo* obik takvog minimalnog para, bilo je moguće da se fonemska značajka samoglasničke duljine prenese u veljotski latinski.

OSMO POGLAVLJE

Kasnije promjene u hrvatskom ili srpskom i njihovi odražaji u veljotskom

A. Promjene u hrvatskom ili srpskom u Trećem razdoblju

1. U ovom razdoblju pojednostavnjenje dvoglasa (/ow/) donosi novi fonem /u/ u hrvatski ili srpski sustav.
2. Labijalizacija (zaokruženost ili usmeno izgovaranje) postaje razlikovnim obilježjem
3. Prijašnji se /i:/ visoki stražnji nezaokruženi samogl., op.p.) prednjači na /i/ (visoki srednji nezaokruženi samogl. op.p.).
4. Prijašnji se /j/ i /i/, takozvani "jerovi" gube u stanovitim položajima, a u drugima se stapaju u /ə/.
5. Fonemska se duljina gubi iz sustava, a samoglasnička je kvaliteta zamijenjena samoglasničkom duljinom.
Prikaz se rezultata ovih promjena nalazi u dodatku C, IV¹.

¹ Sada je moguće predstaviti neke kronološke proračune za Drugo i Treće razdoblje. Zbog potvrda u tekstovima, slavisti općenito vjeruju da je pojednostavnjenje dvoglasa /ow/ u /u/ bilo završeno do IX. stoljeća. Stapanje "jerova" je najvjerojatnije završeno do XII. st. Prednjačanje (i: / > /i/ se stavlja prije XII. st. Zbog moguće se odvojenosti u vremenu između tih promjena mora uzeti da shema B predstavlja fonemski sustav na kraju tog razdoblja.

Dakle, moglo bi se reći da Četvrto razdoblje obuhvaća vrijeme od IX. do XI. st., a Drugo razdoblje od VI. do IX. Razlog se uspostavljanju razvojnih razdoblja uglavnom odnosi na postupak, a unosi se i stanoviti red u ono što se želi predstaviti.

1. Prednjačenje veljotskolatinskog /u/

Moderni veljotski pokazuje da je u stanovitom trenutku u povijesti veljotskolatinski /u/ imao palatalnu artikulaciju. Dokaz za takvu artikulaciju je u tome što je ekvivalent latinskom /u/ suvremenoveljotski /oj/, koji pokazuje palatalno izlučeni suglasnik /j/ a ne /w/, i u tome što veljotskolatinski /k/ ispred prijašnjih /u/ i /i/, ima isti palatalni rezultat /č/ u suvremenom veljotskom: primjerice u veljotskom latinskom /kalkina/, /oskuro/ > u suvremenom veljotskom /kalčajna/, /sčojr/.

Budući da su veljotskolatinski /u/ i prahrv. ili srp. /i:/ u dvojezičnom govoru morali biti istovjetni od najranijih kontakata - a i poslije, (svaki u svojem sustavu predstavlja visoki stražnji fonem), prednjačenje je veljotskolatinskog /u/ > /ü/ moralo biti povezano s prednjačenjem prahrv. ili (pra)srp. /i/ > /i/ u Trećem razdoblju.

2. Gubitak fonemske samoglasničke duljine

U Trećem razdoblju veljotski - usporedno s hrvatskim ili srpskim gubi fonemsku samoglasničku duljinu. Iako je moguće da se gubitak duljine u veljotskom i u hrv. ili srp. nije dogodio u isto vrijeme, i da gubitci u oba jezika nisu međusobno povezani, vjerojatnost je kauzalne povezanosti između tih razvoja velika, jer ih relativna kronologija stavlja u isto opće razdoblje, i jer je stalni bliski dvojezični kontakt očigledan.

3. Fonemizacija [j] i [w]

Dvanaest mogućih fonema, proizašlih gubitkom fonemske samoglasničke duljine ubrzo je nizom fonemskih stapanja smanjeno na pet.

Obratimo pozornost na stapanje ranijeg /e:/ i /e/. Fonem /e:/ se fonetski ostvarivao kao [e:j], /e/ kao [e]. To znači da je alofonski dvoglas s polusamoglasnikom na kraju, tj. /e:/ bio uvjetovan fonemskom duljinom. Kada se izgubila fonemska duljina a /e:/ se stopilo s /e/, oni parovi riječi koji su prije bili minimalno razlikovni samoglasničkom duljinom, sada su se razlikovali dvoglasom s polusamoglasnikom na kraju. Dvoglas s polusamoglasnikom na kraju javlja se u oprečnoj okolini i dobiva fonemski status suglasničkog /j/.

Razvoj /e:/ > /ej/ nam pruža obrazac za reinterpetaciju svih dugih samoglasnika: dugi samoglasnik postaje samoglasnikom s polusuglasnikom. Po istom uzoru /o:/ (= [o:w]) > /ow/; /i:/ > /ij/ a /ü:/ > /üj/. U slučaju /ε:/ (= [jε:]) i /o:/ (= [wo:]), ova fonemska reinterpetacija dugih samoglasnika kod govornika veljotskog dovodi do promjene u zvučnosti:² [jε:] > [iğ], [wo:] > [uɔ] (v. prilog C, Va). Činjenica da je pomak naglaska rezultat proširenja obrasca mogla bi se prihvatiti ovako: prijašnji dugi samoglasnici, koji su sada predstavljeni kao /ij/, /ej/, /üj/ i /ow/ (primjerice u

² Termin "pomak zvučnosti" rabi se zato što su govornici veljotskog reinterpetirali prvi član od /je/ i /wo/ kao samoglasnik. Budući da drugi član postaje polusamoglasnikom, neizbježno je obilježje ove promjene pomak naglaska.

obliku VC), CV oblici [jɛ] i [wɔ] predstavljaju anomalije u sustavu. Promjenom zvučnosti, ovi se oblici interpretiraju kao VC, tako da se oblici [iɛ] i [uɔ] prilagođuju obrascu. (Konačno pojednostavnjenje ovih dvaju oblika na /i/ i /u/ upućuje na to da su [ɛ] i [ɔ] u stanovitom trenutku bili shvaćeni kao /j/ i /w/; dakle /jɛ/ > /iɛ/ > /ij/ > /i/ a /wɔ/ > /uɔ/ > /uw/ > /u/.³

Jezići se često mijenjaju proširivanjem obrasca koji je učvršćen u jednom sustavu, i prema mojem opisu veljotskih promjena /jɛ:/ > /iɛ:/ i /wɔ:/ > /uɔ:/ rezultati su tog proširivanja. To međutim, ne znači da su ta proširenja u bilo kojoj mjeri predvidiva, ili da se bilo koji obrazac mora proširiti na cijeli sustav. Pokušao sam objasniti kako i što se dogodilo u veljotskom, ali se kolebam pokušati objasniti i zašto se to dogodilo.

Fonemsko stapanje

U razdoblju u kojem je došlo do gubitka fonemske samoglasničke duljine, dogodili su osim fonemizacije /j/ i /w/, nizovi fonemskih stapanja. Slogovni se elementi /ij/, /ej/, /e/ i /je/ stapaju u /e/; slogovni elementi /wɔ/ i (ow) se stapaju u /ɔ/ a /ü/ i /üj/ u /ü/. Ishodi su ovih stapanja prikazani u dodatku C, shema Vb. Shema je prikazana samo kao ilustracija i kao zbroj onoga o čemu se govorilo. Nisam želio sugerirati da je takav sustav doista i postojao, jer ne postoji način koji bi nam omogućio saznati jesu li se te promjene dogodile u isto vrijeme, kao što ne postoji način po kojem bi se sinkronijska stvarnost mogla pripisati shemi.

DEVETO POGLAVLJE

Četvrto razdoblje

Promjene usljed kojih je došlo do modernog veljotskog

Upravo opisani sustav (Vb) sadrži neke značajne fonemske pomake i stapanja, koji su doveli do modernoveljotskog samoglasničkog sustava.

Četvrto i peto razdoblje se donekle preklapaju jer su stanovite promjene imale učinka u oba razdoblja; moglo bi se reći da su ta dva razdoblja u stvarnosti jedno. Međutim, zbog složenosti je promjena prikladno prikazati ih kao dva različita razdoblja.

Promjene u hrvatskom ili srpskom u Četvrtom razdoblju.

1. U ovom razdoblju, hrv. ili srp. /æ/ (= [jæ]) iščezava iz sustava stapanjem s /i/. Ovaj je razvoj ograničen na tv. i - dijalekte hrv. ili srp., ali se tim dijalektima

3 Schurr (1952, 89) drži da je razvojna promjena /jɛ/ > /i/ u romanjolskim dijalektima Italije rezultat samoglasničke diferencijacije. Razvoj /jɛ/ > /i/ i /wɔ/ > /u/ u veljotskom također proizlazi iz samoglasničke diferencijacije, iako moje detaljnije pojašnjenje čini ovaj odnos nešto posrednijim.

govori na otoku Krku i duž obližnjeg kopna.¹ O značenju ovoga u odnosu na veljotski govori se dolje niže.

2. Hrv. ili srp. /i/ iščezava iz sustava preko stapanja s /i/.

3. I na koncu, hrv. ili srp. /ɔ/ i /ə/ se stapaju u /a/ (v. dodatak C, sheme IV i VI).

B. Venecijanski

Od najranijih dana mletačke kolonizacije Dalmacije (primj. u 11. stoljeću), sve do današnjih dana, venecijanski govor je imao sedmočlani fonemski samoglasnički sustav: /i e ε a ɔ o u/.³ Ovom je sustavu manjkala samoglasnička duljina.

U odnosu je na moju raspravu najvažnija činjenica to što je venecijanski imao fonem /a/ u niskom središnjem položaju, što je u Trećem razdoblju bilo u suprotnosti i s veljotskim i s hrv. ili srp., a u venecijanskom je nedostajao bilo koji palatalni ili prednji koji bi se podudarao s veljotskim /ū/.

C. Razvoj veljotskog u Četvrtom razdoblju

1. Unutarnji opis

Stapanja i pomaci koji se događaju u ovom razdoblju dovode do konačnog modernog veljotskog samoglasničkog sustava (v. prilog C, Vb i VIII).

- staroveljotski⁴ /ig/ se pojednostavnjuje u modernoveljotski /i/, ali se ne stapa sa staroveljotskim /i/;
- staroveljotski /uɔ/ se pojednostavnjuje u modernoveljotski /u/, ali se ne stapa sa staroveljotskim /o/ koji se također pomiče na /u/;⁵
- staroveljotski /e/ se spušta na modernoveljotski /a/;
- staroveljotski /ɔ/ se spušta na modernoveljotski /a/, gdje se stapa sa staroveljotskim /e/

1 POPOVIĆ, 1960. 348

2 Hrv. ili srp. promjene /ɔ/ i /ə/ > /a/ vjerojatno se događaju u XIV. st. Do XV. st., kada su se pojavili hrv ili srp. tekstovi, sve su se promjene već bile dogodile. Za hrv. ili srp. u Četvrtom razdoblju ovo znači *terminus ante quem*, ali su se odgovarajuće promjene u veljotskom mogle dogoditi mnogo kasnije. Budući da je karakteristika Četvrtog razdoblja utjecaj venecijanskog, i budući da je trajao od XI. st. pa do danas, moglo bi se reći da ono pokriva razdoblje od XI. st. nadalje (usp. gore).

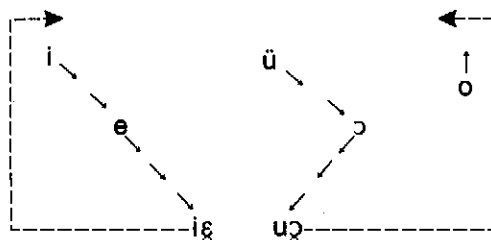
3 Stapanjem /e/ i /ɛ/, i /o/ i /ɔ/, u mnogim područjima modernog venecijanskog, ovih je sedam fonema reducirano na pet; VIDOS, 1959, 141

4 Termin se "staroveljotski" odnosi na veljotski sustav Trećeg razdoblja, prikazanog u shemi V.

5 Nije moguće dati odgovor na pitanje zašto su se staroveljotski /uɔ/ i /o/ stopili, a /ie/ i /i/ nisu. Teoretski, kad bi postojao dovoljno velik korpus za razdoblja u kojima su se dogodile ove promjene, analizom bi se moglo pokazati da je učestalost pojave fonema i funkcionalni teret opozicije uvjetovao stapanje ili očuvanost. Bez takva se materijala može samo pogađati, i zbog toga sam ograničen u opisivanju stapanja koja su se dogodila a koja nisu.

e) staroveljotski /ū/ prelazi u modernoveljotski /o/.

Sljedeća shema predstavlja u osnovi premještaj relativnog usnenog položaja Vb, u kojoj su strelicama prikazane upravo spomenute promjene.⁶

Ako se prihvati pojednostavnjenje staroveljotskog /iξ/ > i/, i njegovo nestapanje sa staroveljotskim /i/, postaje očitim da je fonetska sličnost dvaju fonema i - tipa dovela do pometnje u govornoj struji, a da bi se očuvala opozicija (ili da bi minimalni par zadržao svoju razlikovnost), staroveljotski /i/ se pomakao s položaja [i] prema /e/, a on se onda mogao pomaknuti naniže u položaj u kojem je prije bio /ε:/ a koji se promijenio u /iξ/ > /i/.

Sličnim postupkom kao što se staroveljotski /uɔ/ pojednostavnio u /u/, /ɔ/ se je pomaknuo naniže prema /a/. Pomak /ɔ/ > /a/, zajedno s pomakom /o/ > /u/ popustio je prije pomaka staroveljotskom /ū/ > /o/.⁷

2. Vanjski utjecaji

a) hrvatski ili srpski

Daljnji su uvidi u ove promjene u veljotskom mogući ispitivanjem bliskih odnosa između njih i promjena u hrvatskom ili srpskom u istom razdoblju.

1. Razvoj je veljotskog /ε:/ > /iξ/ > /i/ istovremen s promjenom /æ:/ (= [jæ:]) > /i/ u hrv. ili srp.. Bilo bi vrlo teško zaniijekati uzročno povezani odnos između ovih dviju promjena.
2. Pokazalo se da je rano dvojezično izjednačenje veljotskolatinskog /u/ i prahrv. ili srp. /i:/ bilo uzrokom prednjačenja veljotskolatinskog /u/ u /ū/ u Drugom razdoblju, kada je prahrv. ili srp. /i/ bio prednjačen na /i/. Prema tome, kada se izbaci iz sustava hrv. i srp. korelacija veljotskog /ū/, dvojezična se podrška

⁶ Prekinute strelice ne pokazuju fonemski pomak, nego pojednostavnjenje /iξ/ i /uɔ/ na /i/ i /u/. Ovakvo je moguće istaknuti očiti paradoks koji pokazuje da je kl. lat. /ξ/ = mod. velj. /i/ i kl. lat. /i/ = mod. velj. /e/ i da je ovo prouzročeno već spomenutom promjenom zvučnosti.

⁷ Ova zajednička prilagođivanja prikazuju klasične primjere "lančane reakcije". Usp. MARTINET, 1955, 59-62. Jesu li te reakcije one koje "guraju" ili one koje "vuku" sporno je, dakako, jer se ne mogu uspostaviti ni logički ni kronološki prioriteti za bilo koji od ovih pomaka.

ovom fonemu gubi, omogućavajući pomak /ü/ > /o/.

3. Kada se hrvatski ili srpski /ə/ i /ɔ/ stope, izvorna je prahrv. ili srp. opreka stražnji: prednji u niskom području sustava uništena.

Opreka stražnji: prednji smatra se važnim čimbenikom u obrnutom pomaku veljotskolatinskog /a/ i u njegovu stapanju s /ɔ/. Isto tako, gubitak ove opreke i pomak /ɔ/ > /a/ u hrv. ili srp. uzrokuje (ili pomaže) pomak /ɔ/ > /a/ u veljotskom. Gubitak opreke stražnji: prednji također pomaže u stapanju staroveljotskog /e/ s /ɔ/ u modernoveljotski /a/.

b) *venecijanski*

U ovim se promjenama u veljotskom može nazrijeti sve veći utjecaj venecijanskog. (Sasvim je moguće da je u Četvrtom razdoblju venecijanski bio izvorni pokretač izmjena i u starom veljotskom i u hrv. ili srp. sustavima).

1. Budući da venecijanski nije imao fonema s kojima bi se staroveljotski /ü/ mogao dovesti u vezu, govornici su venecijanskog interpretirali usnene (zaokružene) elemente ovog samoglasnika kao njegovo najvažnije obilježje. Vanjski je utjecaj venecijanskog na staroveljotski proizveo pomak /ü/ u stražnji niz.
2. Prisutnost je /a/ u venecijanskom sustavu pomogla (a možda i prouzročila) pomak i stapanje staroveljotskog /e/ i /ɔ/ u modernoveljotsko /a/. Ovo bi bio daljnji primjer preslabog dvojezičnog razlikovanja (v. gore).

D. *Suglasničke promjene u Četvrtom razdoblju*

Konačna je suglasnička promjena od staroveljotskog na moderni veljotski razvoj palatalnih fonema /č/ i /ǵ/ za veljotskolatinski /k/ i /g/ ispred /i/ i /e/ (ne /e/). Sljedeća shema pokazuje modernoveljotske rezultate za /k/ i /g/ ispred prednjih samoglasnika:

veljotskolatinski		kwi ⁸		kwe		kwe
		ki		ke		kɛ
vrsta sloga	zatv.	otv.	zatv.	otv.	zatv.	otv.
mod. velj.	če	čaj	kaj	ka	ča	či
velj. lat.		gwi		gwe		gwe
		gi		ge		gɛ
mod. velj.	ǵe	ǵaj	gaj	*ga	ǵa	*ǵi

Martinet je protumačio fonemizaciju /č/ i /ǵ/ u talijanskom kao ilustraciju lančane reakcije.⁹ Zbog razloga o kojima ovdje nije potrebno razglabati, latinski su

⁸ Latinski /kw/ i /gw/ ispred prednjih samoglasnika imaju iste rezultate u mod.velj. kao /k/ i /g/ ispred prednjih samoglasnika.

⁹ MARTINET, 1955. 60-61.

oblici koji sadržavaju /kuj/ promijenili njihovu zvučnost (> /kwi/), te zbog prilagodbe poteškoći pojednostavnili u /ki/. Da bi se izbjegla pomatnija, to je pojednostavnjenje prisililo iskonski /ki/ na palatalizaciju. Tako je održana opreka: /kuj/ : /kwi/ : /ki/ > /kwi/ : /ki/ : /či/.

Ovakvo strukturalno objašnjenje nije moguće za veljotski, jer su se latinski /kwi/ i /ki/, itd. stopili prije negoli je došlo do fonemizacije. Za strukturalno objašnjenje razvoja /č/ i /ǵ/ valja promotriti specifična obilježja veljotskog.

Iz gore je predstavljene sheme očigledno da su se /č/ i /ǵ/ razvili prije stapanja staroveljotskog /ij/ i /ej/, zato što se palatalni fonemi pojavljuju ispred /ij/, dok /k/ i /g/ ostaju ispred /ej/. Nadalje, pretpostavlja se da se za vrijeme fonemizacije /č/ i /ǵ/ staroveljotski /e/ dovoljno pomaknuo prema svom modernoveljotskom položaju /a/, tako da su prethodni /k/ i /g/ imali nedvojbeneo nepalatalni alofon. Fonološki su uvjeti pod kojima /č/ i /ǵ/ dobivaju status fonema (1) stapanje staroveljotskog /e/ i /je/ (staroveljotski /e/ koji se pomiče u modernoveljotsko /a/) i (2) apsorpcija /j/ u prethodni alofon od /k/ i /g/ (primjer - staroveljotski /kjentō/ > modernovelj. /čant/, kao modernotalijanski /čelo/.¹⁰

Kada dođe do stapanja samoglasnika, i kada je /j/ apsorbiran u [k'] i [g'] ti se palatalni alofoni od /k/ i /g/ ispred /je/ pojavljuju u opreci s palatalnim alofonom prije negoli se /e/ spusti. Pojavljivanje u ovoj oprečnoj okolini učvršćuje palatalne alofone kao foneme kojima je u modernom veljotskom rezultat /č/ i /ǵ/: primjerice /ke:/ : /kje/ > /kæ:/ : /k'æ:/ > /ka/ : /ča/. Učvršćivanjem /k'/ i /g'/ kao posebnih fonema, palatalni su alofoni prijašnjeg /k/ i /g/ ispred staroveljotskog /i/ i /ū/ protumačeni kao ti novi fonemi: staroveljotski /ki/ > /k'i/ > modernoveljotski /če/, i tako dalje.

TREĆI DIO

DODATCI

Dodatak A

Fonemska analiza modernog veljotskog

Podatci

U *Das Dalmatische* Bartoli nije uključio samo svoj prijepis jezika posljednjega govornika veljotskog, nego i prijepise svih prijašnjih istraživača. U želji da u knjigu uključi sve, on je propisno objavio podatke iz svakojakih izvora, uključujući i tri riječi za koje se jedan obavjesnik sjetio da ih je čuo davno prije.

Bartolija je poslužila sreća jer je bio u mogućnosti provesti dosta vremena s Antoniom Udinom, posljednjim govornikom veljotskog, uspjevši prepisati korpus od otprilike deset tisuća riječi aktualnog govora. Taj korpus predstavlja rad jednog lingvista

¹⁰ Bonfante je tvrdio da je do početka palatalizacije *latinskog* /k/ i /g/ ispred *latinskog* /e/ došlo zbog geografskog položaja Krka, koji se nalazi na periferiji fonološkog vala palatalizacije, i dakle u području u kojem je taj val bio slab. U mojoj analizi, palatalizacija veljotskog /k/ događa se ispred *veljotskog* /i/ i /e/, ali ne ispred velj. /a/, što je i stovjetno sa svim drugim romanskim jezicima. Dakle, sa strukturalnog je stanovišta Bonfanteova tvrdnja pogrešna.

s jednim obavjesnikom. On prema tome sadrži najpouzdanije raspoložive podatke na kojima se temelji i ova analiza.

Tekst se sastoji od folija od otprilike osamnaest stranica od pola arka, na kojima drugu polovicu arka zaprema talijanski prijevod. Bartoli je rabio fonetsku abecedu, koja je neobična u odnosu na onu u današnjoj američkoj lingvistici, (primjerice Bartolijev $z = [z]$, $ś = [z]$, itd., ali je uključio i fonetsku tabelu (II, 264) u kojoj se nalaze talijanski fonetski ekvivalenti. U ovom djelu Bartolijeva je abeceda izmijenjena u skladu s fonetskom tabelom koja se nalazi na početku.

Fonemska analiza pisanog teksta pretpostavlja brojna ograničenja, koja ne postoje kad lingvist radi izravno s obavjesnikom. Bartolijev korpus, primjerice, ne pokazuje intonacijsko znakovlje. Uporabom upitnika, uskličnika, zareza i točaka, mogu se oblikovati samo vrlo nejasne predodžbe. Uporabom razmaka, zareza i točaka može se doći samo do približnog zaključka. Bartoli ponekad rabi i spojnicu, koja bi - kako se čini, trebala određivati morfemsku granicu (granicu riječi, op. p), ali budući da je njezina uporaba vrlo nepostojana, nije moguće doći do općeg zaključka. Iz ovoga, dakako, proizlazi da se fonemska analiza može baviti samo segmentalnim fonemima (tj, suglasničkim i samoglasničkim fonemima) (ili prema Bloomfieldu, primarnim fonemima, op.p.).

Nadalje, poteškoće dolaze i od samog obavjesnika. Najvažniji je čimbenik to što se Udina nije služio veljotskim dvadesetak godina, pa je bio sklon - posebice u ranom razdoblju kontakata s Bartolijem, govoriti izravno venecijanskim, ili "veljotizirati" venecijanske riječi, što je, dakako, proizvelo znatno variranje. Osim što je znao venecijanski, koji je vrlo sličan njegovom svakidašnjem veljotskom, Udina je znao i nešto crkvenog latinskog jer je imao ulogu nižeg crkvenog funkcionara; znao je i furlanski jer je radio u predjelu Italije gdje se govori tim dijalektom, a govorio je i hrvatski ili srpski.

Uz to što je kao obavjesnik bio vrlo neprikladan - prema Bartoliju bio je i nagluh, a nije imao ni zubi. Nedostatak je zubi morao dovesti do stanovitih nesporazuma, posebice kad su u pitanju bili piskavi suglasnici.

I pored nedostataka u materijalu, korpus je ipak dovoljno širok da omogućiti strukturalnu analizu, koja s dosta velikim stupnjem pouzdanosti otkriva fonemski sustav veljotskog.

II Analiza

A. Suglasnici

Moderni veljotski, koji se odražava u fonetskom korpusu, ima dvadeset i dva suglasnička fonema:

p	t	k
b	d	g

f	s	
v	z	
	ʃ	č
	ʒ	ǰ
m	n	n'
	l	l'
	r	
w		j

2. Primjeri razlikovnih okolina

Minimalni parovi za svaki razlikovni par fonema nisu pronađeni. Tamo gdje nije pronađen minimalni par, za dokaz je razlikovnosti uzeto nekoliko parova u jednakim okolnostima.¹

A	B	C	D
/p : b/	k _u arp	/k _u arp/	corpo
	k _u arb	/k _u arb/	corvo
	b _u or	/bur/	boreo
	p _u or	/pur/	pare
/k : g/	k _u al	/k _u al/	collo
	g _u al	/g _u al/	gola
	g _u arn	/g _u arn/	frassino
	k _u arn	/k _u arn/	corno
/t : d/	t _u ota	/t _u ota/	padre
	d _u ote	/d _u ote/	date
	drante	/drante/	dentro
	trante	/trante/	trenta
/f : v/	feŋ	/feŋ/	fino
	veŋ	/veŋ/	vino
	f _i ar	/f _i ar/	ferro
	v _i ar	/v _i ar/	vero ²

¹ A = oprečni fonemi; B = Bartolijeva transkripcija; C = moja analiza; D = Bartolijev talijanski prijevod;

² Znatiželjni bi čitatelj mogao pronaći da brojni primjeri u ovoj analizi ne predstavljaju redoviti razvojni proces, kao što se to i vidi iz velike skupine riječi. Tako bi redoviti velj. refleks za kl.lat. *verum* bio /vajr/. Ova odstupanja od pravila treba uzeti kao posljedice obavjesnikova nedovoljnog sjećanja na veljotski i njegove tendencije "veljotizaciji" venecijanskih riječi. Međutim, te riječi predstavljaju fonološke mogućnosti mod.velj. i daju pravaoljane dokaze za utvrđivanje fonemske opozicije.

/b : v/	bun̩	/bun/	buono
	vun̩	/vun/	avena
	č̩varv	/č̩varv/	guercio
	k̩varb	/k̩varb/	corvo
/l : l'/	f̩yal'	/f̩wal'/	foglia
	k̩yal	/k̩wal/	collo
	nol'a	/nol'a/	nulla
	kola	/kola/	quella
/l' : j ^β /	v̩yal'	/v̩wal'/	olio
	v̩yai	/v̩waj/	oggi
	pul'a	/pul'a/	paglia
	pula	/pula/	penis
/č̩ : ʧ/	ʧ̩uŋka	/ʧ̩unka/	manca
	č̩enk	/č̩enk/	cinque
	sp̩jaʧ	/sp̩jaʧ/	specie
	b̩uač	/b̩wač/	bocca
/ǰ : z/	ǰara	/ǰara/	era
	zar	/zar/	andare
	ǰinakli	/ǰinakli/	ginocchi
	z̩ig̩uŋt	/z̩ig̩unt/	gigante
/z̩ : z/	s̩uanz̩	/swanz̩/	sugna
	s̩uarz̩	/swarz̩/	sorcio
	z̩uante	/z̩wante/	giunte
	z̩uark	/z̩wark/	sicciolo
/ʧ̩ : z/	ʧ̩ar	/ʧ̩ar/	sera
	zar	/zar/	andare
	ʧ̩uŋka	/cunka/	manca
	z̩uora	/z̩ura/	orcio
/s : z/	s̩uark	/swark/	sorgo
	z̩uark	/zwark/	sicciolo
	kosajk	/kosajk/	come
	kojza	/kojza/	così

3 Često se variranje između velj, fonema /l', l/ i /ǰ/ u obavjesnikovu govoru pripisuje utjecaju venecijanskog. Venecijanskom nedostaje /l', a riječi koje u standardnom talijanskom (i u velj.) imaju ovaj fonem, ili pokazuju /l/ ili /ǰ/, a ponekad oba. Primjerice, Rosamani navodi refleks latinskog olio kao ojo u nekim dijalektima, a u drugima ogo. Oba se oblika mogu čuti u Trstu.

/č : ġ/	lačar	/lačar/	sgombero
	leğar	/leğar/	leggiero
	čonk	/čonk/	cinque
	ğ̣ōŋ	/ğun/	Giovanne
/r : l/	raɣda	/rawda/	ruota
	laɣda	/lawda/	loda
	lɣat	/lwat/	latte
	ruat	/rwat/	rotto
/m : n/	nɣat	/nwat/	notte
	mɣat	/mwat/	muto
	njat	/njat/	netto
	mjat	/mjat/	metto
/n : n'/	pajna	/pajna/	pena
	vajn'a	/vajn'a/	vigna
	panɣada	/panwada/	panata
	pan'ɣōka	/pan'uka/	pagnotta

3. Problemi interpretacije

a) slogotvorno [r] je alofon fonema /r/. Pojavljuje se samo u preposljednjem ili dočetnom položaju i uvijek mu prethodi suglasnik.

[telegrf]	telegrafo
[čianr]	cenere
[majestr]	maestro

Pojava ovog glasa nije odraz regularne veljotske fonologije, nego je vjerojatno rezultat obavjesnikova poznavanja hrvatskog ili srpskog.

b) [ŋ] je alofon od /n/, jer se pojavljuje samo na završetku riječi ili ispred mekonepčanog suglasnika

[pun]	/pun/	pane
[buŋ]	/bun/	buono
[oŋgla]	/ongla/	unghia

c) Fonemi /j/ i /w/ zaslužuju posebnu pozornost. U materijalu je /w/ predstavljen samo dijagramom ɥ. Naizmjeničnom bi se interpretacijom podataka zaključilo da je glas predstavljen dijagramom ɥ alofon od /u/, ili da je to zasebni polusamoglasnički fonem /u/. Zvuk [w] (moj prijepis Bartolijeva ɥ), nije podčlan od /u/, jer bi se u tom slučaju /u/ ponašao i kao suglasnik i kao samoglasnik. Strukturalno oblikovanje pokazuje da se [w] pojavljuje u položajima u kojima se redovito nalaze suglasnici, primjerice:

CCVC		CCVC			
stal	/stal/	stella	pask	/pask/	pesce
swal	/swal/	suola	pawk	/pawk/	poco

Možda je najvažnije to što strukturalno oblikovanje pokazuje da veljotski ne dopušta naglašene samoglasnike na početku riječi⁴, a [w] se često javlja baš na početku. Nadalje, [w] pokazuje stanovite slobodne varijante s /v/ u sljedećem položaju: pr. /waptɔ/ - /vaptɔ/ = otto; /waklo/ - /vaklo/ = occhio, itd.

Budući da je [w] uvijek neslogotvoran, i da se uvijek javlja na mjestu suglasnika, [w] se interpretira kao izraz polusuglasničkog fonema /w/. Bilo bi prihvatljivo uključiti oba, i /w/ i /ʋ/ u fonemski inventar, ali to samo povećava inventar, a ne učinkovitost analize.

U Bartolijevim je podacima fonem /j/ predstavljen dijagramima j i ĵ, a distribucija mu je paralelna s distribucijom /w/:

primjer:

CCVCC		
plun̄ka	/plunka/	lastra di pietra
praj̄sa	/prajsa/	presa
p̄jaska	/pjaska/	peska
p̄jait̄a	/pjajta/	piega

Bartolijev [i] se pojavljuje samo na suglasničkim mjestima, i u komplementarnoj je distribuciji s [j], jer on rabi [j] samo između slogotvornih samoglasnika, ili u početkom položaju; (primjer [sajaj̄ta] = saeta; [j̄uopa] - ape), ali nikada ne rabi [i] u ovim položajima: ([vaj̄ta] = vita; [bjal] = bello).

Zbog ovih razloga [i] i [j] su analizirani kao izrazi polusuglasničkog fonema /j/. Drugi izbor, tj. razdvajanje /j/ i /ʎ/ ne bi pridonijelo učinkovitosti analize.

B. Samoglasnici

1. Moderni veljotski odražen u Bartolijevu fonetskom prijepisu ima sustav od pet samoglasničkih fonema:

i e a o u

4 Riječi koje u drugim romanskim jezicima imaju naglašeni samoglasnik u početnom položaju, u veljotskom redovito imaju /j/ + samoglasnik. : /jal/ = egli, /jwal/ = alto, /juv/ = uovo, /jojn/ = uno, itd. Ponekad se u riječima koje u drugim romanskim jezicima imaju stražnji samoglasnik u početnom položaju umjesto /j/ nađe /v/. Pr. /vaklo/ = occhio, /vaptɔ/ = otto.

Primjeri:

/i/:	/dik/	dieci	/fin/	fieno
/e/:	/čenk/	cinque	/fel'/	figlio
/a/:	/paja/	pia	/takla/	teghia
/o/:	/doj/	due	/lojn/	lume
/u/:	/dul/	dolgono	/dur/	dare

2. Rasprava

a) Bartoli rabi tri dijagrama koji bi mogli predstavljati inačice od /i/ : i, i̇ i j. O glasovima predstavljenim s i̇ i j već je bilo govora pri razmatranju ostalih suglasnika.

b) Fonem /u/ je u prijepisima izražen s [u] i [u̇]. Činjenica da Bartolijev dijagram [u̇] predstavlja glas koji je inačica od /u/, ključna je pojedinost u rekonstrukciji veljotskog latinskog. Primarni dokaz za ovaj alofonski odnos je česta i dosljedna izmjena između [u̇] i [u]

[tuta] - [tu̇ta] padre
[animul] - [animu̇] animale
itd.

Bartoli opisuje glas predstavljen njegovim dijagramom [u̇] kao da je to dugi, otvoreni [u], ali se u usporedbi s talijanskim [wo] u "buono" itd., razlikovnost jasno očituje. Nadalje, on spominje jedan slučaj kada je (on) izgovorio jednu veljotsku riječ rabeći njezin talijanski izgovor s *uo* u kojem ga je obavjesnik ispravio i izgovorio je s *u*.

Budući da materijal ne sadrži primjere razlikovnosti između [u̇] i [u], jer se oni pojavljuju u slobodnoj varijaciji, i jer obavjesnik potvrđuje njihovu "istost", ti bi foni morali biti alofoni od /u/.

Bartoli ne rabi znakove koji bi se mogli protumačiti kao inačice fonema /e/, /a/ i /o/. Kako se ovi glasovi javljaju u dosljednom kontrastu, njihova je fonemska postojanost neprijeporna.

C. Podjela

1. Samoglasnici

Svi se samoglasnici javljaju u svim slogotvornim položajima u riječi. Međutim, učestalost naglašenih samoglasnika u početnom položaju u riječi - koje su obično posuđenice, strogo je ograničena.

2. Suglasnici

a) Ustroj sloga

Sljedeći popis prikazuje sve veljotske slogovne tipove u odnosu na distribuciju suglasnika:

CV	primjer	/pi/	piede
CCV		/ple/	piu
CCCV		/struta/	strada
CVC		/mun/	mano
CCVC		/plaæ/	piazza
CCCVC		/spjak/	specchio
CCCCVC		/sklwav/	servo
CVCC		/pask/	pesce
CCVCC		/stunk/	stanco
CCCVCC		/stwart/	storto
CCCCVCC		/strwanø/	stronzo

b) Suglasnici i suglasničke skupine na početku sloga

Slijedi cjelokupni popis svih suglasnika koji se pojavljuju na početku sloga:⁵

1) CV: Svi se suglasnici mogu pojaviti na početku sloga pojedinačno

2) CCV:

/bj/	primjer	/bjal/	bello
/bl/		/blare/	volere
/br/		/brud/	brodo
/bw/		/bwalp/	volpe
/dj/		/djante/	dente
/dr/		/drat/	dritto
/dw/		/dwag/	doga
/čw/		/čwarv/	corvo
/fj/		/fjat/	fetta
/fl/		/flunk/	fianco
/fr/		/frutro/	fratello
/fw/		/fwal'a/	foglia
/gl/		/glajba/	gleba
/gr/		/grun/	grano
/gw/		/gwab/	gobbo
/jw/		/jwalb/	bianco
/kj/		/kjur/	chiaro
/kl/		/kluv/	chiave

⁵ Budući da u materijalu nema pokazatelja za središnju slogovnu granicu, sve su obavijesti u ovom dijelu uzete iz skupina na kraju riječi.

	/kr/	/kroj/	crudo
	/kw/	/kwant/	conto
	/lw/	/lwat/	latte
	/mj/	/mjarla/	merlo
	/mw/	/mwart/	morte
	/nj/	/njat/	netto
	/nw/	/nwat/	notte
	/pj/	/pjas/	pezzo
	/pl/	/plajn/	pieno
	/pr/	/prajma/	prima
	/pw/	/pwast/	posto
	/rj/	/rjast/	resto
	/rw/	/rwat/	roto
	/sč/	/sčunta/	squama
	/sj/	/sjanpro/	sempre
	/sk/	/skarpajna/	scorpina
	/sf/	/sfiluε/	sfilata
	/sl/	/slungut/	allungato
	/sp/	/spajka/	spica
	/st/	/stal/	stella
	/sw/	/swalt/	soldo
	/sv/	/svolúa/	volavano
	/tj/	/tjasta/	testa
	/tr/	/tra/	tre
	/tw/	/twant/	tanto
	/vj/	/vjant/	vento
	/vw/	/vwalt/	volte
	/εj/	/εjarč/	cecchio
	/z̥w/	/z̥want/	giunte
	/εw/	/εwap/	zoppo
3) CCCV:	/drj/	/drjaε/	treccia
	/frw/	/frwant/	fronte
	/grw/	/grwas/	grosso
	/krj/	/krjúa/	grida
	/plw/	/plwaja/	pioggia
	/prw/	/prwant/	pronto

/prj/	/prjas/	presto
/skw/	/skwal'/	scoglio
/sfr/	/sfris/	frego
/skj/	/skjat/	schietto
/skl/	/sklop/	schioppo
/skr/	/skrit/	scritto
/spj/	/spjaø/	specie
/spw/	/spwarta/	sporta
/spl/	/splojma/	spuma
/str/	/strat/	retto
/stw/	/stwal/	tavola
/stj/	/stjas/	stesso
/zvw/	/zvwad/	vuota
/trw/	/trwank/	tronco
4) CCCV: /strw/	/strwanø/	stronzo
/sklw/	/sklwav/	servo

c) Suglasnici i suglasničke skupine na kraju riječi

Slijedi cjelokupni popis svih suglasnika koji se pojavljuju na kraju sloga:

1. VC: u ovom se položaju javljaju svi suglasnici

2. VCC:	/jd/	/fajd/	fiede
	/jk/	/lojk/	luce
	/jl/	/majl/	miglio
	/jm/	/flojm/	fiume
	/jn/	/fajn/	fino
	/js/	/majs/	mese
	/jt/	/sajt/	sete
	/lb/	/jwalb/	bianco
	/lm/	/kwalm/	tetto
	/lp/	/bwalp/	volpe
	/ls/	/pwals/	polso
	/lt/	/jult/	alto
	/mn/	/samn/	sonno
	/mp/	/limp/	lampi

/nb/	/gunb/	gambe
/nč/	/vjanč/	vinci
/nø/	/uzwanø/	uso
/nd/	/grund/	grande
/nf/	/zn'unf/	nasino
/nk/	/lank/	legno
/np/	/tanjp/	tempo
/nr/	/øjanr/	cenere
/ns/	/gruns/	granchio
/nt/	/djant/	dente
/rb/	/kwarb/	corvo
/rø/	/twarø/	torcia
/rd/	/vjard/	verde
/rf/	/fwarf/	forbici
/rk/	/bwark/	barca
/rl/	/twarl/	trottola
/rm/	/vjarm/	verme
/rn/	/kwarn/	corno
/rp/	/kwarp/	corpo
/rs/	/diskwars/	discorso
/rt/	/čart/	certo
/rv/	/čwarv/	guercio
/rz/	/twarz/	a zonzo
/sk/	/pask/	pesce
/st/	/kwast/	vitto
/sp/	/nusp/	naspo
/tr/	/litr/	litro
/wd/	/bawd/	voce
/wk/	/krawk/	croce
/wl/	/djawl/	diabolo
/wn/	/sawn/	suono
/wr/	/sawr/	sorella
/ws/	/straws/	strozza (ven.)

3) VCCC: Postoji samo nekoliko slučajeva gdje se tri suglasnika nalaze u dočetnom položaju u slogu.⁶ Sve ove skupine uključuju slogotvorno [r], za koje se smatra da predstavlja interferenciju iz hrvatskog ili srpskog.

/grf/	/telegrf/	telegrafo
/str/	/mistr/	maestro

D. Učestalost pojave

Na donjoj su tabeli naznačeni brojevi koji predstavljaju pojavu svakog fonema na tisuću riječi tekućeg teksta.

1. Samoglasnici

	naglašeni	nenaglašeni	ukupno
/a/	170	368	538
/u/	194	102	296
/e/	24	272	296
/i/	20	164	184
/o/	20	120	140

2. Suglasnici

/r/	248	/b/	66
/l/	232	/f/	64
/k/	224	/d/	46
/j/	222	/č/	34
/t/	200	/ϕ/	28
/n/	196	/g/	22
/p/	136	/z/	22
/s/	102	/ʒ/	16
/w/	84	/l'/	10
/m/	74	/n'/	7
/v/	72	/ǰ/	4

⁶ Skupine od tri suglasnika javljaju se u središnjem dijelu, ali redovito preko onoga što izgleda kao slogovna granica: /sanglo/ = [san.glo] = singolo

E. Fonemski prijepis

Prijepis se temelji na Bartolijevu djelu II, ss. 32,33. Dolje naznačeni znakovi su proizvoljno pripisani Bartolijevim interpunkcijskim znakovima da bi se dobila gruba približnost stanaka:

/ = zarez (rečenična skupina?)

// = točka, dvotočka, zarez (dišna skupina?)

/// = odlomak (govorna granica?)

/// prájma de le mojér ju ve rakontúa jale prájma kawk avás il géler // kosájk/ kwátri kordjál inbotonúte jojna de jojna kal e jojna de la júltra // fero inbotonúte koste kwatri kordjál// fero rwás el géler // el géler // el géler fero kosájk/ apjárt/ ke tóč el pját se vedúa// el géler fero kojza jojna kapotín//kawk le avás jojn fazolét tóč bjánk/ ma la fjásta/ sapájte/ le portúa kóst///

/// per kotúl le portúa fénta kawk el nókol el pins/ na fenta tára/ la travjárša le portúa kójza ke le pwárta mut// mut le ju tornút portúr kojza ke fero nel tjánp vetrún// nawne nánka dík jájn ke le portúa la travjárša strjáta e mut le pwárta kojza ke portúa le vetrúne /prájma//

Prima delle donne ve racconto. Una volta avevano qui il corpetto: cosi, quattro cordelle abbottonate una da una parte e una dall'altra. Erano abbottonate queste quattro cordelle. Era rosso il geler. Il geler era cosi, aperto, che tutto il petto si vedeva. Il geler era come una giacca. Qui avevano un fazzoletto tutto bianco; ma questo, badate, portavano alla festa.

Per (la) gonnella portavano fin qui alla nocella del piede, non fino a terra. Il grembiule portavano come portano adesso. Ora sono ritornate al tempo antico. Non son neppure diecci anni che portavano il grembiule stretto ed ora lo portavano come portavano prima le vecchie.

Dodatak B

Glasovne suglasnosti u latinskom veljotskom

Kao što je prethodno već prikazano, zbog raznolikosti oblika mnogih riječi, postoji problem u interpretiranju podataka. Isto tako, ako se usporede modernoveljotske i modernovenecijanske samoglasničke suglasnosti s latinskima, gore navedeni podatci nam pokazuju kako naći venecijanske riječi koje je obavjesnik "veljotizirao". Budući da ne postoje minimalne četvorke, za usporedbu ćemo uzeti hipotetske primjere:

latinski	venecijanski	veljotski
/-ěna/	/-ena/	/-ajna/
/-ēnna/	/-ena/	/-ana/
/-ěna/	/-ena/ (ili /-ena/)	/-ina/

/-ěna/	/-ena/ (ili /-ena/)	/-jana/
/-ōla/	/-ola/	/-awla/
/-ōlla/	/-ola/	/-ula/
/-ōla/	/-ola/ (ili/-ola/)	/-ula/
/-ōlla/	/-ola/ (ili/-ola/)	/-wala/

Dakle, ako je Bartolijev obavjesnik -uzevši u obzir da u odnosu na veljotski nije imao baš najbolje pamćenje, proizveo kovanicu koja ima osnovu u venecijanskom /pena/ i /pola/, njegov bi izgovor mogao imati četiri moguća oblika: */pajna/, */pana/, */pina/ ili */pjana/, */pawla/, */pula/ ili */pwala/. U stvarnosti, u podacima nailazimo na mnoge primjere takvih inačica, kao primjerice: mod. velj. /tun/ - /tawn/ - /twan/ = grmljavina (usp. venec. /ton/).

Da bi se dokučio taj nejasni -a bitni trenutak, koji je prouzročio takve raznolikosti u podacima, i da bi se došlo do latinskoveljotskih glasovnih suglasnosti, potrebno je istražiti svaku pojedinu stavku koja se pojavljuje bez varijacije nekoliko puta u podacima, a isto tako treba obratiti pozornost na dosljednost uzoraka. Potreban je oprez da se kao dokaz ne prihvate pojedinačne stavke, jer bi to mogle biti kovanice koje je sam obavjesnik "skovao". Nasumce izabrani navodi niza podataka, bez obzira na model, omogućili bi dokaz biločega u modernom veljotskom.

Niže su prikazane glasovne suglasnosti uglavnom one koje je iznio Bartoli. Moji su zaključci koji se razlikuju od Bartolijevih razloženi u dodatku D.

I Samoglasnici

A. Naglašeni samoglasnici

lat.	mod. velj.		primjeri		
/ū/	otv. /oj/	durum	/dojr/	sputum	/spojt/
		flumen	/flojm/	crudum	/krojt/
		lucem	/lojk/	lunam	/lojna/
		udum	/jojt/	uvam	/jojva/
	zatv. /o/	justum	/jost/	exsuctum	/sot/
/ū/	otv. /aw/	crucem	/krawk/	supra	/sawpra/
		ducem	/dawk/	gulam	/gawla/
		jugum	/żawk/		
	zatv. /u/	cepullam	/kapul/	pulpam	/pulp/
		autumnus	/awtun/	buccam	/buka/
		nullum	/nul/	bullae	/bule/
/ō/	otv. /aw/	horam	/jawra/	vocem	/bawd/
		solem	/sawl/	soror	/sawr/
		-orem	/-awr/	-onem	/-awn/

	zatv. /u/	formam	/furma/	soricem	/surko/
/ö/	otv. /u/	bonum	/bun/	focum	/fuk/
		locum	/luk/	ovum	/juv/
		dolet	/dul/	coquere	/kukro/
	zatv. /wa/	postum	/pwast/	fortem	/fwart/
		longam	/lwanga/	corpus	/kwarp/
		mortem	/mwart/	collum	/kwal/
/ã/	otv. /u/	dare	/dur/	panem	/pun/
		palum	/pul/	caput	/kup/
		apem	/jupa/	stratam	/strut/
	zatv. /wa/	pastum	/pwast/	cannam	/kwan/
		barbam	/bwarba/	sanguis	/swank/
		pascuam	/pwask/	largum	/lwarga/
/ë/	otv. /i/	bene	/bin/	petram	/pitra/
		decem	/dik/	pecoram	/pira/
		leporem	/lipro/	veneris die	/vindre/
		venit	/vin/	integrum	/intrik/
	zatv. /ja/	bellum	/bjal/	festam	/fjasta/
		pectinem	/pjakno/	terram	/tjara/
		centum	/čant/	dentem	/djant/
		ferrum	/fjar/		
/ë/	otv. /aj/	acetum	/akajt/	mensem	/majs/
		velum	/vajla/	venam	/vajna/
		plenum	/plajn/	monetam	/monajta/
	zatv. /a/	stellam	/stala/	teg(u)lam	/takla/
		crescere	/kraskro/	tres	/tra/
		directum	/drat/		
/i/	otv. /aj/	findem	/fajd/	camisiam	/kamajsa/
				sitim	/sajt/
	zatv. /a/	piscem	/pask/	de intro	/drante/
		expingere	/spangro/	firmum	/farm/
		strictum	/strat/	dictum	/dat/
		singulum	/sanglo/	basil(i)cam	/basalka/
		auric(u)lam	/orakla/		
/i/	otv. /aj/	amicum	/amajk/	ripam	/rajpa/
		farinam	/farajna/	diem	/daj/
		nidum	/najd/	pilam	/pajl/

zatv. /e/	mille	/mel/	dicere	/dekro/
	quinque	/čenk/		

B. Nenaglašeni samoglasnici

/a/ /a/ u svim položajima

avarosum	/avaraws/	acetum	/akajt/
ardere	/ardar/	radicam	/radajka/
catenam	/katajna/	gannire	/ganer/

/i/, /u/ /e/, /o/, ili nedostaju, što ovisi o položaju:

frigere	/fregur/	mutandis	/modunde/
gyrare	/žerwar/	mugit	/mokua/

Ovisno o položaju u riječi i o vrsti sloga, svi ostali latinski nenaglašeni samoglasnici imaju u veljotskom izuzetno složene reflekse. O detaljima vidi Bartoli II 343-349.

C. Dvoglasni

kl. lat. mode. velj.

/aw/ otv. /aw/	pauper	/pawper/	causam	/kawsa/
	caudam	/kawda/	caulem	/kaw/

zatv. ne postoje zadovoljavajući primjeri

/ae/ otv. /i/	caelum	/čil/		
zatv. /ja/	praesto	/prjast/		
/oe/ nesigurno	foetit	/fit/		

II. Suglasnici**A. Jednostavni suglasnici**

1. Početni. Suglasnici su u početnom položaju redovito isti u klasičnom latinskom kao i u veljotskom:

petram	/pitra/	borea	/bur/
tegulam	/takla/	dentem	/djant/
ceram	/kajra/	gulam	/gawla/
mortem	/mwart/	ripam	/rajpa/

2. Središnji. Suglasnici su u središnjem položaju redovito isti u klasičnom latinskom kao i u veljotskom:

apem	/jupa/	udatum	/dut/
foetit	/fit/	Augustus	/agwast/

pacare	/pakur/	uvam	/jojva/
filam	/fajla/	peram	/pajra/

3. Palatalizacija je, međutim, za (meko)nepčane suglasnike redovita i u početnom i u središnjem položaju ispred latinskog /i/ i /ε/ ali ne ispred latinskog /e/:

centum	/čant/	udatum	/reğajna/
certum	/čart/	gentem	/zjant/
cimicem	/činko/	argentum	/arzjant/
decem	/dik/	gelatum	/gelut/
ceram	/kajra/	ungere	/jongar/
acetum	/akajt/	expingere	/spangro/

Čini se da je palatalizacija mekonepčanih suglasnika redovita i iza refleksa latinskog /ū/:

siccu + -uram	/sečojra/	culum	/čol/
nec + -unum	/nenčojn/	obscurum	/ščor/

4. Krajnji. U veljotskom nedostaju latinski krajnji suglasnici:

tres	/tra/	placet	/pluk/
------	-------	--------	--------

B. Suglasnički nizovi

1. U modernom su veljotskom udvojeni suglasnici (geminate) svugdje pojednostavnjeni:

sellam	/sjala/	terram	/tjara/
buccam	/bwak/	ossum	/vvas/
missam	/masa/	ferrum	/fjar/

2. U modernom veljotskom suglasnik + /j/ obično daje palatalizirane rezultate:

filium	/fel'/	rationem	/rasawn/
oleum	/vwal'/	glacies	/glaz/

3. Suglasnik + /w/: Usneni se elemenat izgubio mnogo ranije, omogućivši palatalizaciju:

coquinam	/kučajna/	anguillam	/anğola/
quingque	/čenk/	conquaerendum	/končaran/

Primjeri ispred stražnjih samoglasnika su rijetki, ali se čini da upućuju na gubitak usenog elementa:

quando	/kun/
qualis	/kul/
quadriale	/kadrjal/

4. Suglasnik + /l/: U modernom veljotskom ove skupine redovito ostaju netaknute:

clavem	/kluf/	duplum	/duplir/
plenum	/plajn/	oculum	/vaklo/
flumen	/flojm/		

5. Suglasnik + /t/ ili /s/: podatci pokazuju da je modernoveljotski /t/ refleks latinskih /kt/, /pt/ za /pt/, dok za /ks/ i /ps/ ima samo nekoliko primjera:

lectum	/l'at/	septem	/sjapto/
pectus	/pjat/	neptam	/n'apta/
aspectam	/aspjata/		
strictum	/strat/		
noctem	/nwat/	kapsam	/kwas/
exsuctum	/sot/		
dictum	/dat/		

Dodatak D

Rasprava o stanovitim problemima

U odnosu na stanovite detalje u povijesti veljotskog, prevladavaju brojne pogrešne koncepcije, koje su izravna posljedica Bartolijeva nestrukturalnog baratanja podatcima iz veljotskog. Rasprava je o nekima od takvih uključena ovdje kao dodatak, jer bi njihovo uključenje u tekst otežalo praćenje opisa.

1. Klasičnolatinski /a/

Modernoveljotski ekvivalent klasičnolatinskom nenaglašenom /a/ u slobodnom položaju (otvorenom slogu, op.p.) redovito je prikazan kao *uo* i u.¹ Uporaba *uo* je pogrešna, prije svega stoga što pogrešno kao dvoglas tumači glas koji je Bartoli jasno opisao kao jednoglas ("Einvokalisch": on ga predstavlja dijagramom $\underline{u\phi}$). Glas u pitanju ima visoku stražnju artikulaciju, vrlo blisku artikulaciji [u]. Najvažnije je što je, kao što se to već vidjelo u fonemskoj analizi u dodatku A, glas predstavljen Bartolijevim dijagramom $\underline{u\phi}$ slobodna varijanta alofona modernoveljotskog fonema /u/.

Modernoveljotski bi ekvivalent klasičnolatinskog naglašenog /a/ u otvorenom slogu, trebao biti prikazan kao /u/, jer bi se u protivnom prikrila činjenica da su fonemski ishodi latinskog /a/ i /ɔ/ istovjetni s modernoveljotskim, da se stapanje fonema uopće dogodilo i da se dogodilo sasvim sigurno prije samoglasničke diferencijacije.²

1 primj. LAUSBERG, 1956, I, 163; TAGLIAVINI 1948, 264; BOURCIEZ, 1946, 152; MEYER - LÜBKE, 1935, 8596

2 Da se stapanje nije dogodilo prije samoglasničke diferencijacije, bilo bi teško objasniti zašto mod.velj. zadržava latinski slogovni obrazac, primj. lat. /a/ i /ɔ/ pokazuju iste ishode za latinski otvoreni slog (/u/), i iste ishode za lat. zatvoreni slog (/wa/).

2. Klasičnolatinski /a/, /ɛ/ i /ɔ/

O razvoju je veljotskog samoglasničkog sustava napisao nekoliko članaka i Petar Guberina.³ Iako Guberina ima prema predmetu manje - više nestrukturalan pristup, zaključci do kojih sam došao uglavnom se slažu s njegovim nalazima, barem u odnosu na relativno rani razvoj dvoglasa za latinski /i/, /e/, /o/ i /u/ u otvorenu slogu, i na rani razvoj /ɛ/ > /i/ i /a/, /ɔ/ > /u/ u otvorenu slogu. Profesor Guberina je sugerirao, međutim, da je diftongacija latinskog /a/, /ɛ/ i /ɔ/ u zatvorenu slogu proizvod kasnijeg razvojnog razdoblja veljotskog, koja se dogodila zbog i putem vanjskih utjecaja sličnih diftongacija u zatvorenu slogu u čakavskom narječju hrv. ili srp. sjeverne Jugoslavije.

Obavijesti što ih je predočio Guberina u cjelini su dobro sređene i uvjerljive. Ja sam nastavio ustrajno sugerirati da je diftongacija /ɛ/, /ɔ/, i /a/ bila značajkom najranijeg razdoblja u povijesti veljotskog (pozivajući se na veljotski latinski), jer sam uvjeren da je to znatnije u skladu sa svim činjenicama. Niže su navedeni neki od primjera povijesnih problema koji me sprječavaju slijepo prihvatiti Guberinine pretpostavke o kasnom razvoju.

a) Dvoglas o kojemu je riječ, ne utječe - kao što to sugerira Guberina, na modernoveljotski /a/, nego na reflekse latinskog /a/. Modernoveljotski je /a/ koji potječe iz drugih izvora, ostao netaknutim.

Uzmimo na uvid sljedeće primjere:

latinski	modernoveljotski	inačice pronađene u materijalu ⁴
directum	/drat/	nijedna
firmum	/farm/	f̣iarm, f̣iarm
argentum	/arǧant/	arjant, arǧant
crescere	/kraskro/	crascere, kresur
singulum	/sanglo/	sajngla
de intro	/drante/	nijedna
basilicam	/basalka/	bassalka, bazalka, basajka, bazajka, basalk, bizolk, basajta
cristam	/grasta/	nijedna
piscem	/pask/	p̣ias
expingere	/spangro/	nijedna

3 1955-56, 1960.

4 Kao što je rečeno gore, obavjesnik je često dodao inačice koje ne pripadaju veljotskom, najviše stoga što je njegovo znanje jezika bilo nedovoljno. Ovdje su prikazane sve inačice kako bi se vidjelo da nijedan dvoglas tipa [wa], [wo] u zatvorenu slogu, koji je GUBERINA pripisao hrv. ili srp. utjecaju nije važeći za veljotski /a/.

fidem	/fajd/	fjad
acetum	/akajt/	acaĭt, acaĭd, kaĭt
episcopus	/pasku/	nijedna

Usporedimo sada nekoliko primjera s latinskim /a/, gdje se u modernom veljotskom očekuje /u/ ili /wa/

cane	/kun/	kūōn, cuan
capu	/kup/	cūōp
alba	/jwalb/	jūōlb
larga	/lwarga/	lūōrga, lʷarg
pascua	/pwask/	pūōscua, pask, Pūōsk
pastu	/pwast/	pustūōt, putsch
sanguis	/swang/	sūānk
arbor	/jwarbol/	jarbul, jarbur, garbr, albr, jʷarbul
canna	/kwan/	nijedna

Budući da ne postoje dokazi za diftongaciju modernoveljotskog /a/ koji potječe iz drugih izvora, osim iz latinskog /a/ i /ɔ/, nužno je zaključiti da se diftongacija dogodila prije razvoja ovog modernog /a/. Ipak je taj modernoveljotski /a/ potvrđen od četrnaestog stoljeća naovamo; primjerice, 1398. *basilica* se pojavljuje kao *Bassalcha*⁵, a 1593. *benedicta* kao *benedata*⁶ itd.

b) Guberina postojano odbija mogućnost da su u modernom veljotskom jednoglasni oblici (monofonzi) /i/ i /u/ za latinski /ɔ/ i /ɔ/ u otvorenu slogu mogli ikada imati dvoglasni oblik, iako je monofongacija dvoglasa u povijesti romanskih jezika vrlo rasprostranjena. Upravo je taj razvoj /ɛ/ /jɛ/ > /i/ zapravo zabilježen pod veoma sličnim strukturalnim okolnostima i u područjima sjeverne Italije.⁷

Neprihvatanje mogućnosti ranijeg dvoglasnog oblika za modernoveljotski /i/ (< lat. /ɛ/) dovodi do ozbiljnih poteškoća u razjašnjenju očitog paradoksa u odnosu na samoglasnički pomak veljotskog /i/ > /e/ i /ɛ/ > /i/.

Guberina isto tako ne obraća pozornost na odnos između veljotskog i retoromanskih dijalekata, s kojima je veljotski u ranijem razdoblju pokazivao mnogo toga zajedničkog (primjerice diftongacija latinskog /i/, /e/, /o/ i /u/ u otvorenom slogu; konzervacija latinskog /aw/; prijegas naglašenog /a/ ispred /-i/, itd). U ovim se dijalektima, koji su se govorili u području vrlo blizu Krka, a isto tako i u područjima sjeverne Italije i Švicarske gdje slavenski utjecaj nije mogao prodrijeti, nailazi na

5 SKOK, 1927, 98.

6 *ibid.*, 97.

7 vidi gore

diftongaciju latinskog /ɛ/ i /ɔ/ i u *otvorenu* i u *zatvorenu* slogu. S obzirom na razvoj samoglasnika, koji se u mnogim pojedinostima podudara s retoromanskim i veljotskim, bilo bi neutemeljeno nijekati mogućnost podudaranja diftongacije latinskog /ɛ/ i /ɔ/ u otvorenu slogu u ranijem razdoblju.

c) Ako se za temelj uzme razvoj prema latinskom tipu /terra/ > mod. velj. /tjara/, /sella/ > /sjala/, moglo bi se reći da se diftongacija latinskog /ɛ/ i /ɔ/ dogodila prije pojednostavnjenja dvoglasnih suglasnika. Da se riječi ovoga tipa nisu diftongirale prije monoftongacije, one ne bi pokazale razvoj u zatvorenu slogu, jer moderni veljotski ima naglašen otvoreni slog. Nažalost, većina modernih podataka potkrepljuje i moje i Guberinine interpretacije ovih zaključaka, jer se latinske riječi tipa /collu/ (mod. velj. /kwal/) i /dossu/ (mod. velj. /dwas/ javljaju u zatvorenu slogu i u modernom veljotskom i u veljotskom latinskom.

d) Iako za sada ne mogu prihvatiti Guberininu tvrdnju da nije bilo rane diftongacije latinskog /a/, /ɔ/, i /ɛ/, čini mi se posve mogućim da je moderni hrvatski ili srpski razvoj niskih samoglasnika mogao imati snažan učinak na moderni veljotski. Za toliko veliku raznovrsnost oblika u modernoveljotskim podatcima, može biti i razlogom primjerice, brkanje domaćeg veljotskog /wa/ s hrv. ili srp. [uo] u bilingvalnih govornika (i čak i u govoru posljednjeg govornika veljotskog).

3. Klasičnolatinski /ō/ i /ū/

Najuočljivija je značajka Bartolijeve analize činjenica da klasičnolatinski /ō/ i /ū/ u zatvorenu položaju pokazuju različite ekvivalente za modernoveljotski /a/ i /u/. Iz nje proizlazi da se u veljotskom latinskom klasičnolatinski /ō/ i /ū/ nisu stopili, i da postoji mogućnost da je u ovom slučaju veljotski uže povezan s rumunjskim i sardskim negoli s bilo kojim drugim zapadnoromanskim jezikom, jer su i u rumunjskom i u sardskom klasičnolatinski /ū/ i /ō/ ostali odvojeni, podudarajući se s /ū/ i /ō/. Ovdje, međutim, nema povezanosti s rumunjskim i sardskim, jer su se klasičnolatinski /ū/ i /ō/ u veljotskom latinskom stopili u svim položajima.

a) Veljotski je razvoj klasičnolatinskog /ū/ neprijeporno različit od rumunjskog i sardskog, jer se /ū/ ni u kojem slučaju ne stapa s klasičnolatinskim /ū/.

b) Kao što pokazuje Bartoli, nepobitno je da se u veljotskom klasičnolatinski /ū/ i /ō/ stapaju u otvorenom slogu. Oba su u modernom veljotskom prikazana kao /aw/.

c) Bartolijev je zaključak da klasičnolatinski /ū/ i /ō/ imaju odvojene razvoje u potpunosti potkrijepljen podatcima za /ū/ = mod. velj. /u/. Međutim, jednačenje se klasičnolatinskog /ō/ s modernoveljotskim /a/ temelji na dva nadasve sumnjiva primjera: kl. lat. *somnium* = mod. velj. /samn/ pretpostavlja da je klasičnolatinska riječ sadržavala /ō/, iako klasičnolatinski tekstovi, i većina romanskih jezika u ovoj riječi pokazuje /ō/ (primjerice španj. *sueño*; tal. *sogno*, s otvorenim /o/). Nadalje, hrv. ili srp. riječ za ovu riječ je *san*, što je svakako moralo utjecati na veljotsku riječ. Čak i sam Bartoli priznaje da je sljedeći primjer neobičan: mod. velj. /stal/ je ekvivalent talijanskom *stollo*.

Za utvrđivanje odnosa lat. /ō/ = mod. velj. /u/ u zatvorenu slogu postoji više primjera; *forma* > /furm/; *oricem* > /surko/, itd. Ovaj odnos podupiru i mnogi primjeri izvan veljotskog. U zadarskom tekstu z 1441. riječi koje u klasičnolatinskom završavaju u *-ōre*, *-ōne*, *-ōr(i)a*, obično pokazuju dočetak *-ur*, *-un* i *-ura*.⁸ Nadalje mnoge hrv. ili spr. posuđenice pokazuju i klasičnolatinsko /ō/ i /ū/, kao *u*, primjerice *nipotem* > hrv. ili srp. *neput*, *rationem* > *račun*, *cipulla* > *kapula*, *sulphur* > *sumpor*.⁹

d) Budući da je nepobitno da klasičnolat. /ū/ i /ō/ u otvorenu slogu imaju isti refleks u modernovelj. (/aw/), i budući da postoji velika vjerojatnost da je refleks za ove foneme (pr. /u/), u zatvorenu položaju također isti, ne preostaje nego pretpostaviti da su klasičnolat. /ū/ i /ō/, u veljotskom lätinskom bili predstavljeni jednim fonemom (/o/).

Pogrešna je pretpostavka da je modernovelj. /u/ nastavak lätinskog /ū/. On se promijenio tijekom povijesti veljotskog, a povratak je izvornom obliku samo slučajna pojava, što je svojstvenost veljotske fonološke povijesti.

4. Razvoj skupina /kt/, /pt/, i /ks/

Izgleda da podatci podupiru Bartolijev zaključak da su se kl. lat. /pt/ i /ps/ zadržali u modernom veljotskom.¹⁰ Primjeri: *septem* > /sjapto/, *nepta* > /n'apta/.

Za razvoj klasičnolat. /ks/ ne postoje jasni podatci.

Nakon objave Bartolijeva djela o dalmatskom, razvoj je skupine /kt/ izazvao mnoge rasprave. Mišljenja u odnosu na pravilnu analizu rezultata bila su mnoga i različita. Bartoli iznosi tri različita rezultata u modernovelj.: a) /kt/ > /pt/ (*octem* > /wapto/; b) /kt/ > /jt/ (*factum* > /fajt/) i c) očuvanost /kt/ (*pectinem* > /pjakno/ [sic]).¹¹ U svojoj recenziji Das Dalmatische Merlo ispravno upozorava na neispravnost Bartolijeva opisa.¹²

a) /kt/ > /pt/ je posve neprihvatljivo, prije svega jer se temelji samo na jednom primjeru (/wapto/ = otto), što vjerojatno dolazi od analognog oblikovanja koje se temelji na /sjapto/ = sette. Konačno je i sam Bartoli 1926. morao priznati da /pt/ nije modernovelj. izlazni oblik za klasičnolat. /kt/.

b) Za odnos /kt/ > /jt/ postoje samo dva primjera: *factum* > /fajt/ i *fructum* > /frojt/. Prvi je primjer veoma slab jer se i u materijalu javlja kao /fwat/, što pokazuje redovit razvitak za klasičnolat. /a/. Možda je još važnije što Bartoli u II, 481, ističe da je produžetak prošlog participa s dočetakom *-itus* (> /ajt/) vrlo čest, što takav analogni produžetak za /fajt/ čini vjerojatnim. /frojt/ je ovdje u nepovoljnu položaju zato što je /oj/ redoviti rezultat od /ū/, i ne može se sa sigurnošću zaključiti proizlazi li /j/ od /ū/ ili od /k/.

8 BARTOLI, 1906, II, 401

9 *Ibid.*, 398

10 BARTOLI, 1906, II, 401

11 *Ibid.*, 398

12 MERLO, 1907

c) Za očuvanost /kt/, Bartoli je naveo primjer /pjakno/, ali on ne sadrži /kt/. Taj primjer može poslužiti samo kao dokaz da je skupina /kt/ bila još uvijek netaknuta kad je *pectine* izgubio svoj nenaglašeni *i*. Ali ni ovo nije posve sigurno (usp. *vetulum* > *veclu*).

Merloov najžešći prigovor Bartoliju je to što odbacuje kao neredovne brojne česte slučajeve koji pokazuju da je /kt/ > modernovelj. /t/.¹³ Nekoliko primjera:

lectu	/l'at/	nocte	/nwat/
pectu	/pjat/	exsuctu	/sot/
aspecta	/aspjata/	dictu	/dat/
strictu	/strat/		

Merlo polazi sa stajališta da je u modernoveljotskom /t/ redovan rezultat /kt/. Meyer-Lübke podržava Merloa, ali on, međutim, tvrdi da je to rezultat venecijanskog utjecaja.¹⁴

Skok je predstavio nekoliko dokaza iz hrv. ili srp. posuđenica da su se /ks/ i /kt/ u starodalmatskom zadržali, a da je bilokoja kasnija promjena /jt/ rezultat širenja zapadnoromanskih tendencija, ili da je rezultat utjecaja grčke spirantizacije predsuglasničkih nepčanih zatvornih suglasnika (pr. [ktenion]>[xteni]).¹⁵

Čini se da je staroveljotska očuvanost /kt/ (zajedno s /ks/, /pt/ i /ps/, najbolja interpretacija, zajedno s pojednostavnjenjem na /t/ što se pripisuje kasnijem venecijanskom utjecaju.

5. Istok ili zapad?

Bartoli je u svojoj analizi došao do zaključka da veljotski pripada apeninskobalkanskoj (ili istočnoj) skupini romanskih jezika. Strukturalna analiza povijesti veljotskog pokazuje da taj zaključak nije u cijelosti ispravan. Ovo što slijedi je rasprava o glavnim kriterijima koji su rabljeni u određivanju položaja veljotskog među romanskim jezicima.

a) Samoglasnici

Kao što je već prethodno pokazano, činjenica da je klasičnolat. /ū/ u modernovelj. predstavljen s /u/, ne može povezati veljotski s rumunjskim, jer je strukturalni razvitak klasičnolat. /ū/ u veljotskom posvema različiti od onoga u rumunjskom. Budući da je rezultat klasičnolat. /ū/ i /ō/ u veljotskom latinskom predstavljen jednim fonemom, tj. /o/, početkom je sedmog stoljeća samoglasnički sustav bio isti kao onaj pretpostavljen za rano razdoblje svih zapadnoromanskih

13 MERLO, 1907, 275

14 MEYER-LÜBKE, 1925, 19

15 SKOK, 1934, 427

jezika (v. dodatak C, I), a koji se izrazito razlikuje od istočne skupine. Štoviše, fonetske vrijednosti veljotskolatinskih samoglasnika, pokazuju alofonsko oblikovanje, koje je karakteristično za mnoga zapadna područja (pr. Raetia, područja sjeverne Italije, Francuske), ali ne i za istočna.

Stanovite bi se samoglasničke promjene do kojih je došlo nakon početka utjecaja prahrvatskog ili srpskog, trebale u osnovi također smatrati zapadnjačkim promjenama. Iako pojednostavnjenje latinskih dugih suglasnika nije povezano sa sličnim zapadnjačkim promjenama (v. niže), način na koji se veljotski sustav prilagodio ovoj promjeni koja dolazi izvana, slijedi izrazito zapadnjački model: diferencijacija veljotskih samoglasnika, konačna fonemizacija /j/ i /w/, slijede iste strukturalne obrasce u veljotskom, retoromanskom i u francuskom. U rumunjskom, naprotiv, kad su dugi suglasnici pojednostavnjeni, sustav se nije prilagodio samoglasničkom diferencijacijom, jer zbog velike udaljenosti Dacije od sjeverne Italije taj sustav nije imao zapadnjačkih obilježja dugih samoglasnika u otvorenom slogu, koji su potrebni za samoglasničku diferencijaciju.¹⁶

Dakle, ako bi se podjela romanskih jezika temeljila na samoglasničkom razvoju, veljotski bi se morao smatrati zapadnoromanskim jezikom.

b) Suglasnici

Pregled razvoja veljotskih suglasnika dovodi do posvema suprotnih zaključaka, tj., da je veljotski istočnoromanski jezik.

1.) Veljotska očuvanost latinskih skupina /kt/, /ks/, /pt/ i /ps/ (v. gore), predstavlja primjer razilaženja veljotskog od zapadnoromanskih jezika, u kojima su neke promjene redovite (asimilacija, palatalizacija).

2.) Karakteristična slabost ili nepostojanost (lenicija) zapadnoromanskih suglasnika¹⁷, koja se očituje posebice u ozvučivanju (sonorizaciji) bezvučnih međusamoglasničkih zatvornih suglasnika i spirantizaciji zvučnih međusamoglasničkih zatvornih suglasnika, posve izostaje u veljotskom.

¹⁶ Pretpostavlja se da je očekivani gubitak sustavne zalihosti u rumunjskom suglasničkom sustavu, koja je obilježena oprekom dugi: kratki bio primarni čimbenik u razvoju kvalitativne opreke u likvida i nazala, što nedostaje u veljotskom, gdje je samoglasnički diferencijacija bila posljedicom gubitka suglasničke udvojenosti: lat. -ll- > rum. /l/, ili /Ø/, ovisno o susjednim samoglasnicima, ali lat. -l- > rum. /t/: *callem* > /cale/, *stella* > /steə/, ali *talem* > /tare/. U slučaju /nn/ : /n/, duljinsko je obilježje zamijenjeno kvalitativnom promjenom u susjednih samoglasnika; lat. -nn- se pojednostavnjuje i ne donosi promjene u samoglasnika, ali lat. -n- proizvodi promjenu /a/ > /i/: lat. *annum* > rum. /an/, ali *anum* > /in/.

Nadalje, pokazalo se je da postoji odnos između razvoja kvantitativne razlikovnosti između /ll/ : /l/, /nn/ : /n/, i izostanka samoglasničke diferencijacije u rumunjskom, iberoromanskom, i dijalektima južne Francuske., HAUDRICOURT-JUILLAND, 1949, 52; i WEINREICH, 1958, 183-188.

¹⁷ Martinet, 1952.

3.) Općenito se smatra da je gubitak fonemske suglasničke udvojenosti na zapadu strukturalno povezan s tom nepostojanošću (odnosno lenitivnim procesom). Iako povijest veljotskog jasno pokazuje isti gubitak fonetske suglasničke udvojenosti, taj se proces u veljotskom strukturalno razlikuje po tome što se dugi suglasnici stapaju s odgovarajućim kratkim suglasnicima, i u izostanku strukturalno povezane nepostojanosti zvučnih i bezvučnih međusamoglasničkih zatvornih suglasnika. Gubitak se fonemske suglasničke udvojenosti u veljotskom, koji je prouzročen utjecajem prahrvatskog ili srpskog, mora smatrati nezapadnjačkom pojavom.

4.) Opreka između veljotske i zapadnoromanske palatalizacije /k/ i /g/ ispred prednjih samoglasnika zadire dublje negoli očiti veljotski izostanak palatalizacije ispred /e/ (pr. /ki/ > /čaj/ ali /ke/ > /kaj/)¹⁸. Druga je razlika u činjenici da su u zapadnoromanskim jezicima, rezultati latinskog /k/ i /g/ ispred /i/ i /e/ redovito isti kao i za latinski /k/ i /g/ ispred latinskog /j/ (pr. *cintura* > fr. /sætür/; *centum* > fr. /sã/; *glacies* > fr. /glas/), dok su u veljotskom i rumunjskom te dvije skupine odvojene (/ki/ > /č/; /kj/ > /ç/, itd.).¹⁹ Najvažnija razlika između veljotskog i zapada, međutim, stoji u strukturalnim čimbenicima koji su doveli do razvitka palatalnih fonema. S obzirom na suglasničke promjene, temeljna nas razlika u fonološkom razvitku veljotskog, a i na zapadu primorava na zaključak koji također pokazuje da veljotski očito *nije* zapadnoromanski jezik.

c) Tako se veljotski samoglasnički sustav razvio kao zapadnoromanski, a suglasnički kao istočnoromanski sustav. Ova situacija proistječe iz kronologije promjena koje obilježavaju zapadnoromanske jezike. To znači da su se promjene karakteristične za zapadnoromanske samoglasničke sustave već bile dogodile (uključujući i veljotski latinski) do onog vremena kad je Veglia (Krk) dolaskom Slavena postala izoliranom od zapada. Međutim, zapadnjačke su se suglasničke promjene dogodile podosta kasnije nakon te izoliranosti, tako da je zapadnoromanski utjecaj na Vegliu (Krk) bio nemoguć.

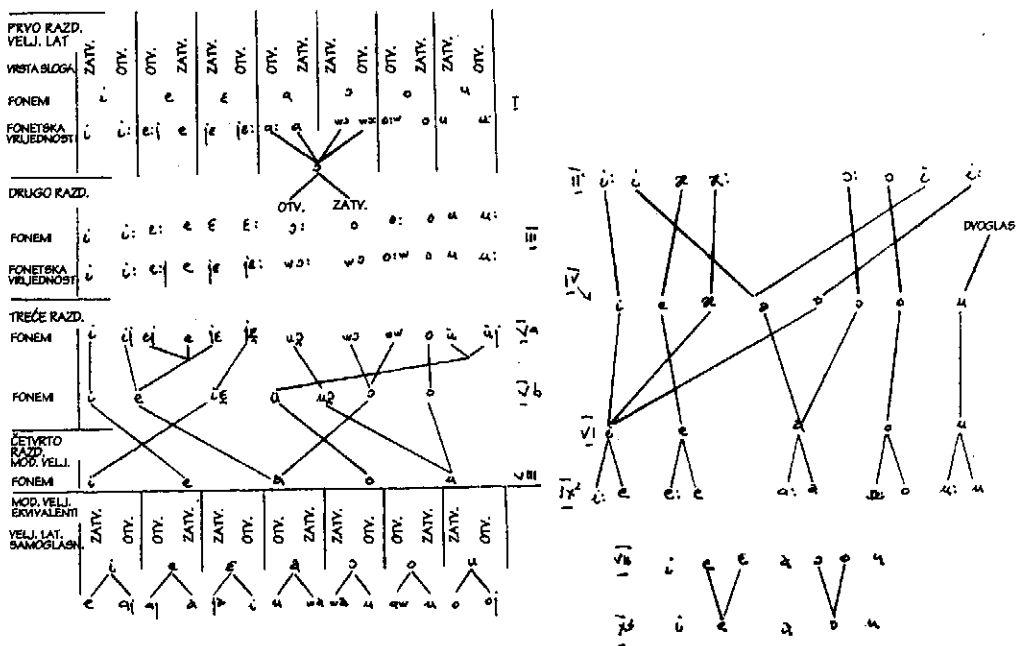
Bartolijevo bi se smještanje veljotskog u istočnoromansku skupinu trebalo nanovo pregledati, i veljotski bi trebao biti zastupljen kao lingvistički sustav, na koji - prema redovitim kriterijima, razdioba romanskih jezika na istok i zapad nije primjenjiva.

¹⁸ Primj., do palatalizacije dolazi ispred *velj.* /e/ (kl. lat. /i/), ali ne ispred *velj.* /a/ (kl.lat. /e/).

¹⁹ Haudricourt-Juilland, 1949, 80.

DODATAK C

KARTA POVIJEST SAMOGLASNIKA U VELJOTSKOM, HRVATSKOM ILI SRPSKOM I VENECIJANSKOM

Kartu čitaj na ovaj način:

Sustav I., pod utjecajem II. > III.

Sustav III., pod utjecajem promjena koje su donijele VI., > VIII.

Sustav V., pod utjecajem VII., i promjena koje su donijele VI., > VIII.

Sheme VIII., IX. i X. predstavljaju odgovarajuće modernoveljotske samoglasničke sustave

Bibliografija

- ALARCOS LLORACH, EMILIO. *Fonología española*. Drugo izdanje, Madrid. 1954.
- ASCOLI, GRAZIADIO I. Saggi ladini, AGI, 1873, 1-556.
- Piccolo contributo allo studio del veglioto. AGI 20, 1926, 127-131.
- BARIĆ, H. *O uzajamnim odnosima balkanskih jezika*. I. Ilirskoromanska jezička grupa. Beograd, 1937. (Sažetak N. Jokl u IJ 24. 1940, 229-231.)
- BARTOLI, MATTEO G. *Das Dalmatische: altroromanische Sprachreste von Veglia bis Ragusa und ihre Stellung in der appeninobalkanischen Romania*. Schriften der Balkankommission. Vol. 4, 5. Beč, 1906.
- Note dalmatiche, ZRP 32, 1907, 1-16.
- Riflessi slavi di vocali labiale romani e romanze, greche e germaniche, *Festschrift... Ignatij Jagić*, 30-60. Berlin, 1908.
- Dalmazia e Albania. Relazione sul *Quinquennio* 1905-1910, RDR 2, 1910, 456-490.
- Ancora Veglia ed aree vicine, AGI 20, 1926, 132-139.
- BESZARD, LUCIEN. Review of Bartoli, 1906, *Nyelvtudományi* 32, 1908 122-123.
- BIDWELL, CHARLES E. The chronology of certain sound changes in Common Slavic as evidenced by loans from Vulgar Latin, *Word* 17, 1961, 105-127.
- BLOOMFIELD, LEONARD. *Language*. New York, 1933.
- BOERIO, GIUSEPPE. *Dizionario del dialetto veneziano*. 3. izdanje, Venecija, 1867.
- BONFANTE, GIULIANO. A remark on phonologic change, PMLA 61, 1946, 1-6.
- BOURCIEZ, EDUARD. *Éléments linguistique romane*. 4. izdanje, Pariz, 1946.
- BROWN, HORATIO, R. F. *The Venetian Republic*. London, 1902.
- COSERIU, EUGENIO. *Sincronía, diacronía e historia: el problema del cambio lingüístico*. Montevideo, 1958.
- DEVOTO, GIACOMO. Per la storia della latinità euganea. I. II. gruppo kl, *Melanges... Michaelson*. 66-97, Cøteborg, 1952.
- ELMENDORF, JOHN V. *An etymological dictionary of the Dalmatian dialect of Veglia*. Neobjavljena doktorska disertacija, University of No. Carolina. Chapel Hill, 1951.
- GARTNER, THEODOR. Review of Bartoli, 1906, ZRP 31, 1907, 619-621.
- *Handbuch der ratoromanischen Sprache und Literatur*. Halle, 1910.
- GUBERINA, PETAR. L'état du vocalisme dans le vegliote moyen et moderne, *Annales del'Institut Français de Zagreb* 4-5, 1955-56, 23-28.
- La diphtongaison vegliote est-elle une diphtongaison romane?
Congresso internazionale di studi romanzi, 8., Firenca, 1956; Atti vol. II, dio 2-3, 537-548. Firenca, 1960.
- GUBERINA, PETAR. Le problème de la diphtongaison en vegliote, SRAZ 9-10, 1960, 137-148.

- HALL, ROBERT A., Jr. The reconstruction of Proto-Romance, *Language* 26, 1950, 6-27.
- HAUDRICOURT, ANDRÉ G. i JUILLAND, ALPHONSE G. *Essai pour une histoire structurale du phonétisme français*. Pariz, 1949.
- Romania orientale et Romania occidentale dans le vocalisme, *CSP* 1, 1952, 241-254.
- HODGE, CARLTON T. Serbo-Croatian phonemes. *Language* 22, 1946, 112-120.
- IVIĆ, PAVLE. *Die serbocroatischen Dialekte*. Haag, 1958.
- HOENIGSWALD, HENRY M. *Language change and linguistic reconstruction*. Chicago, 1960.
- JACKSON, T. G. *Dalmatia, the Quarnero and Istria*. 3 vol. Oxford, 1887.
- JUD, JACOB. Review of Bartoli, 1906, *ASNS* 121, 1909, 425-435.
- JUD, JACOB i JABERG, KARL. *Sprach - und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*. Zofingen, 1928-1940.
- JIRIČEK, KONSTANTIN. Die Romanen in der Städten Dalmatiens während des Mittelalters, *Denkschrift der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse*, 48, 1902, 63-78, i 49, 1903, 1-72.
- JUILLAND, ALPHONSE G. A bibliography of diachronic phonemics, *Word* 9, 1953, 198-208.
- KUHN, ALWIN. *Romanische Philologie*, Bern, 1951.
- LAUSBERG, HEINRICH. *Die Mundarten Südlukaniens*. Halle, 1939.
- Zum romanischen Vokalismus. *RF* 60, 1947, 295-307.
- *Romanische Sprachwissenschaft*. 2 vol., Berlin, 1956.
- LESKIEN, AUGUST. *Grammatik der serbocroatischen Sprache*. Heidelberg, 1914.
- LÜDTKE, HELMUT. *Die strukturelle Entwicklung des romanischen Vokalismus*. Bonn, 1956.
- LUNT, HORACE G. *Old Church Slavonic Grammar*. 2. izdanje, Haag, 1959.
- MAREŠ, FRANTIŠEK V. L'origine du système phonologique slave et son évolution jusqu'au bout de l'époque de l'unité linguistique slave, *Slavia* 25, 1956, 443-495.
- MARTINET, ANDRÉ. Rôle de la corrélation dans la phonologie diachronique, *TCLP* 8, 1939, 273-288.
- Function, structure and sound change, *Word* 8, 1952, 1-32.
- Diffusion of language and structural linguistics. *RP* 6, 1952, 5-13.
- Celtic lenition and Western Romance consonants, *Language* 28, 1952, 192-217.
- *Economie des changements phonétiques*. Traité de phonologie diachronique. Bern, 1955.
- MEILLET, ANTOINE. *La slave commun*. Pariz, 1934.
- MEILLET ANTOINE i VAILLANT, ANDRE. *Grammaire de la langue serbocroate*. 2. izdanje, Pariz, 1952.

- MENÉNDEZ PIDAL, RAMÓN. *Manual de gramática histórica española*. 9. izdanje, Madrid, 1952.
- MERLO, CLEMENTE. Dalmatico e latino a proposito di una pubblicazione recente. *RFIC* 35, 1907., 472-484
- Ancora del dalmatico, *AT* 30, 190. 1-24.
- Veglioto e ladino, *RIL*, 43, 1910, 271-281.
- L'Italia dialettale, *ID* 1, 1924, 12-26.
- MERLO, CLEMENTE. Edito's note to Battisti, *Bullettino bibliografico*, *ID* 5, 1929, 285-289, br. 2
- Veglioto e ladino, *Ce fastu?* 30, 1954, 36-42.
- MEYER-LÜBKE, WILHELM. *Historische Grammatik der französischen Sprache.*, Berlin 1908.
- Rumänisch, Romanisch and Albanesisch, *Mitteilungen des rumänischen Instituts and der Univ. Wien* 1, 1914, 1-44.
- Beiträge zur romanischen Laut- und Formenlehre, *ZRP* 45, 1925, 641-663.
- *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1935.
- NOVAK, VIKTOR. The Slavonic-Latin symbiosis in Dalmatia during the middle ages. *SR* 32, 1953, 1-28.
- PARODI, ERNESTO. Review of Bartoli, 1906, *BSDI* 14, 1907, 149-150.
- PENZL, HERBERT. The evidence for phonemic changes, *Studies... Whatmough*. 193-208. Haag, 1957.
- PETROVICI, EMIL. Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem. *Janua linguarum* 3, Haag, 1957.
- POLITZER, FRIEDA N., i POLITZER ROBERT L. *Romance trends in 7th and 8th century Latin documents*. Chapel Hill, 1953.
- POLITZER, ROBERT, L. A note on North Italian voicing of intervocalic stops, *Word* 11, 1955, 416-419.
- POPOVIĆ, IVAN. *Geschichte der serbokroatischen Sprache*. Wiesbaden, 1960.
- PULGRAM, ERNST. *The tongues of Italy: prehistory and history*. Cambridge (Mass.), 1958.
- On prehistoric linguistic expansion, *For Roman Jakobson*, 411-417. Haag, 1956.
- PUȘCARIU, SEXTIL. Review of Bartoli, 1906, *DLZ* 28, 1907, 2501-506.
- REICHENKRON, GÜNTER. Beiträge zur romanischen Lautlehre. Jena i Leipzig, 1939.
- Einige methodische Bemerkungen zur serbokroatisch-romanischen Wortgleichung. *ZSP* 25, 1956, 163
- RICHTER, ELISE. *Beiträge zur Geschichte der Romanismen: I. Chronologische Phonetik des Französischen bis zum Ende des 8 Jahrhundert*, *BZRP* 82, 1934.
- ROHLFS, GERHARD. *Historische Grammatik der italienischen Sprache*. 3 vol. Bern, 1949.

- ROSAMANI, ENRICO. *Vocabolario giuliano*. Bologna, 1958.
- ROSENKRANZ, BERNHARD. Die Gliederung des Dalmatischen, *ZRP* 71, 1955, 269-279.
- SCHÜRR, FRIEDRICH. La posizione storica del romagnolo fra i dialetti contermini, *RDR* 9, 1933, 203-228.
 - Umlaut und Diphthongierung, *RF* 50, 1936, 275-316.
 - La diphtongaison romane, *RLR* 20, 1956, 107-144
- SKOK, PETER. Studi toponomastici sull' isola de Veglia, *AGI* 21, 1927, 95-106; 24, 1930, 19-55; 25, 1931, 117-137; 28, 1936, 54-63; 29, 1937, 113-119.
 - Einiges Neue aus dem Altdalmatischen und dem Serbo-Kroatischen, *ZRP* 57, 1937, 462-480.
 - O zamjeni vl. \bar{u} > sl. y , *Časopis za slovenski jezik* 6, 1927, 1-7.
 - Zur Chronologie der Palatalisierung von k , g , kw , gw , vor e , i , und j im Blakanlatein, *ZRP* 46, 1926, 385-410.
- SKOK, PETER. Zum Balkanlatein, *ZRP* 48, 1928, 398-403; 50, 1930, 484-532; 54, 1934, 424-499.
 - La diphtongue latine *au* dans les langues balkaniques, *Mélanges... Roques* 4, 1952, 241-249.
- STRAKA, GEORGES. La dislocation linguistique de la Romania et la formation des langues romanes à la lumière de la chronologie relative des changements phonétiques, *RLR* 20, 1956, 249-267.
- SWADESH, MORRIS. Observation of pattern impact on the phonetics of bilinguals, *Language, Culture, and Personality*, 59-65. Menasha (Wisc.), 1941.
- TAGLIAVINI, CARLO. *Le origini delle lingue neolatine*. Bologna, 1948.
- TAMARO, ATTILIO. *La Vénétie Julienne et la Dalmatie*. 3 vol. Rim, 1918.-19.
- TOGEBY, KNUD. Les explications phonologiques historiques sont-elles possibles? *RP* 13, 1960., 401-413.
- VIDOS, B. E. *Manuale di linguistica romanza*. Firenca, 1959.
- WARTBURG, WALTER VON. *Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume*. Bern, 1950.
- WEINREICH, URIEL. *Languages in contact*. New York, 1953.
- WEINREICH, HARALD. *Phonologische Studien zur romanischen Sprachgeschichte*. Münster-Westfalen, 1958.
- ZAUNER, ADOLF. Review of Bartoli, 1906, *LGRP* 24, 1907, 122-124.

Naslov izvornika: Roger L. Hadlich, *The phonological history of Vegliote*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1965. S engleskoga prevela: Đurđa Rošić.